

Σύγκριση της ιδρυματικής μεταχείρισης των εγκληματιών του λευκού κολάρου και των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές. Η οπτική του σωφρονιστικού προσωπικού

Μαρία Β. Σπανουδάκη

Δικηγόρος, ΜΠΣ «Ποινικές και εγκληματολογικές προσεγγίσεις της διαφθοράς, του οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος» ΕΑΠ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναζητώντας το θέμα της διπλωματικής μου εργασίας στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ποινικές και εγκληματολογικές προσεγγίσεις της διαφθοράς, του οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, έτυχε να έρθω σε επαφή με έναν ήδη αποφυλακισθέντα κατάδικο για αδικήματα τελεσθέντα στο πλαίσιο εγκληματικής ομάδας, και να συζητήσω μαζί του αναφορικά με την κοινωνία των φυλακών και τις εν γένει συνθήκες κράτησής του. Μου έκανε εντύπωση η θέση του ότι: «*Η φυλακή είναι ένα μεγάλο μαγαζί*» και ότι «*Υπάρχει διαφορά στις συνθήκες κράτησης ανάλογα με το χρήμα και τη θέση*».

Με αυτές τις σκέψεις, επισκέφθηκα τον Φεβρουάριο και Μάρτιο του 2022 ένα εκ των σωφρονιστικών καταστημάτων της επικράτειας και επιχείρησα να συγκρίνω την ιδρυματική μεταχείριση των κρατουμένων του λευκού κολάρου¹ και του οργανωμένου εγκλήματος στις ελληνικές φυλακές μέσα από συνεντεύξεις βάθους με ένα μικρό πλην ικανό δείγμα δέκα στελεχών του σωφρονιστικού προσωπικού στο Κατάστημα αυτό.

Ειδικότερα, επιχείρησα να μελετήσω την οπτική του σωφρονιστικού προσωπικού για το εάν υφίσταται τελικώς μια τρόπον τινά διαφοροποιημένη ιδρυματική μεταχείριση μεταξύ των δύο παραπάνω κατηγοριών κρατουμένων, πώς εξηγείται ή δικαιολογείται από το προσωπικό η διαφοροποίηση αυτή, σε ποιους τομείς της καθημερινότητας των κρατουμένων δύναται να εντοπιστεί και ποιες ενδεχομένως άλλες ανάγκες μπορεί να εξυπηρετεί.² Στόχος των ερωτήσεων ήταν η ανάδειξη της οπτικής του προσωπικού του καταστήματος κράτησης αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι μιας συνθήκης διαφοροποιημένης μεταχείρισης, τυχόν παράγοντες που συντείνουν σε αυτήν, καθώς και τους τομείς της καθημερινότητας των φυλακών όπου αυτή εντοπίζεται.

1. Η διάκριση σε εγκλήματα «λευκού κολάρου» και εγκλήματα «μπλε κολάρου», και πιο συγκεκριμένα ο όρος «εγκληματικότητα λευκού κολάρου», προέρχεται από τον Αμερικανό εγκληματολόγο E. H. Sutherland (1883-1950). Στο γνωστό άρθρο του με τίτλο «White-Collar Criminality», *American Sociological Review* V (1-12), 1940, ανέδειξε την εγκληματική συμπεριφορά ατόμων με «υψηλή κοινωνική θέση», ορίζοντας ως έγκλημα λευκού κολάρου την παράβαση του ποινικού δικαίου από άτομα ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων στο πλαίσιο των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των δραστών είναι το υψηλό κοινωνικό status που απορρέει από την επαγγελματική τους απασχόληση, γνώρισμα που τους διαφοροποιεί από τους περισσότερους, συνηθισμένους δράστες, οι οποίοι, σύμφωνα με τις στατιστικές, ανήκουν στην κατώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη, την τάξη που φορά «μπλε κολάρου», δηλαδή τη φόρμα του εργάτη. Πρόκειται λοιπόν για όρο ευρύ, που άλλοτε ταυτίζεται με τα οικονομικά εγκλήματα, άλλοτε με τη διαφθορά και άλλοτε με τις παράτυπες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Κοινό όμως στοιχείο αποτελεί η μη ένταξη των εγκλημάτων του λευκού κολάρου στον κύκλο των παραδοσιακών εγκλημάτων και της στερεοτυπικής εγκληματικότητας.

2. Για τη διεξαγωγή της έρευνας, μου χορηγήθηκε άδεια από τη Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής, κατόπιν σχετικού αιτήματός μου και θετικής πρότασης του Συμβουλίου Φυλακής του καταστήματος κράτησης που επισκέφθηκα. Χρησιμοποίησα ένα απρόσωπο ερωτηματολόγιο με ανώδυνου χαρακτήρα ενδεικτικές ερωτήσεις σχετικές με ευρύτερες προεκτάσεις του ερευνητέου ζητήματος, ώστε να μειωθεί σταδιακά η δυσπιστία και η ανησυχία των συμμετεχόντων στελεχών του σωφρονιστικού προσωπικού για τις ενδεχόμενες συνέπειες των λεγομένων τους και να καμφθούν κατά το δυνατόν τυχόν κίνητρα στρατηγικού χειρισμού των απαντήσεών τους (βλ. Α. Γερούκη, *Εθνοπολιτισμικές συγκρούσεις στη φυλακή. Η περίπτωση της Δικαστικής Φυλακής Θεσσαλονίκης (Διαβατών)* (Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας 2002), σ. 43-46). Πραγματοποιήθηκαν δέκα (10) ατομικές συνεντεύξεις, διάρκειας περίπου δύο ωρών έκαστη, σε χώρους του καταστήματος κράτησης. Καταβλήθηκε προσπάθεια η προσέγγισή μου να λάβει τη μορφή ενός αυθεντικού καθημερινού διαλόγου, πάντοτε με σεβασμό στην εμπειρία, τις απόψεις και την αξιοπρέπεια των συμμετεχόντων. Ο αριθμός των συμμετεχόντων, βάσει της χορηγηθείσας άδειας, ορίστηκε σε δέκα άτομα, η δε επιλογή ήταν τυχαία, με μοναδικά κριτήρια: α) τη θέση εργασίας (επελέγησαν άτομα του φυλακτικού-σωφρονιστικού, επιστημονικού και διοικητικού προσωπικού του καταστήματος κράτησης), β) την εμπειρία βάσει ετών υπηρεσίας στην τωρινή ή αντίστοιχη θέση (κατά μέσο όρο 10 έτη), γ) τη διαθεσιμότητα συμμετοχής σε συνάρτηση με τις υπηρεσιακές υποχρεώσεις.

Χρησιμοποίησα μία βασική ερώτηση-οδηγό:

«Θεωρείτε ότι υπάρχει διαφορά στις συνθήκες κράτησης και την μεταχείριση των κρατουμένων του λευκού κολάρου και αυτών που εντάσσονται στη σφαίρα του οργανωμένου εγκλήματος;».

Ως προς την ερώτηση αυτή, ενθάρρυνα τους συμμετέχοντες να αναπτύξουν ελεύθερα τις απόψεις τους σε ένα πλαίσιο ήρεμης συζήτησης. Υποστηρικτικά προς την ερώτηση-οδηγό και προς διευκρίνιση κάποιων απαντήσεών τους, ρώτησα επιπλέον: *«Ποιο είναι το προφίλ της μιας και της άλλης κατηγορίας κρατουμένων, και πώς αυτό αντανακλά στην μεταχείρισή τους;»*, και περαιτέρω: *«Αν θεωρήσουμε ότι υφίσταται μια συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων, πού θεωρείτε ότι οφείλεται και σε ποιους τομείς της καθημερινότητας των φυλακών εντοπίζεται;»*. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα περαιτέρω συζήτησης και εμβάθυνσης στο υπό διερεύνηση ζήτημα.³

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

Σταδιακά επανεξετάστηκαν και εμπλουτίστηκαν τα πορίσματα που προέκυπταν από τη συλλογή των δεδομένων κάθε ατομικής συνέντευξης, προκειμένου να προσεγγίσω τη θεωρητική γενίκευση και εμπειρική απόδειξη του ερευνητέου ζητήματος ως προς τις εξής επιμέρους θεματικές:

- A) Κατά πόσον υφίσταται ή όχι συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων και ποιοι επιμέρους παράγοντες την ευνοούν.
- B) Η διαφορά ως ιδιαίτερος παράγοντας διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων.
- Γ) Τομείς της καθημερινότητας των φυλακών, όπου εντοπίζεται η συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης.

3. Μετά το πέρας των συνεντεύξεων γινόταν η καταγραφή των απαντήσεων με τη βοήθεια χειρόγραφων σημειώσεων που κρατούσα σε ένα ενιαίο ηλεκτρονικό αρχείο. Ακολούθησε η θεματική κατηγοριοποίηση και ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων, η οποία ξεκίνησε μετά τις πρώτες συνεντεύξεις.

A. Δυνητικοί παράγοντες διαφοροποιημένης μεταχείρισης

1. Το προφίλ των δύο κατηγοριών κρατουμένων και η επίδρασή του στην εν γένει μεταχείρισή τους

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα, η φυλακή είναι μια μικρογραφία της κοινωνίας με ταξικές αγκυλώσεις και πρότυπα του παρελθόντος, όπου αναπαράγονται σχέσεις εξουσίας και επιβίωσης, συσχετισμοί δυνάμεων και μοτίβα συμπεριφορών («...η φυλακή είναι τόσο ταξική που δεν μπορεί να φανταστεί κανείς...»). Η διαπίστωση αυτή αποτελεί κατ' ουσίαν τη δικαιολογητική βάση της διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων κατά το ταξικό πρότυπο κοινωνικής συνύπαρξης που βασίζεται και στο προφίλ κάθε κατηγορίας, όπως περιγράφηκε ανωτέρω. Χαρακτηριστική δε η άποψη συμμετέχοντος, ότι «...δεν πιστεύω στην ίση μεταχείριση των κρατουμένων», με επίκληση της άποψης του αρχαίου Έλληνα φιλοσόφου Αριστοτέλη περί ισότητας: «... δεν μπορώ να αντιμετωπίσω με όμοιο τρόπο τα ανόμοια...».

Ειδικότερα, το προφίλ των δύο κατηγοριών κρατουμένων, με τα όποια προνόμια επιφυλάσσει ή με τα όποια στερεότυπα δημιουργεί, φαίνεται να οδηγεί τελικώς σε μια, έστω και ανεπαίσθητα, διαφοροποιημένη μεταχείριση των δύο κατηγοριών κρατουμένων, ως εξής:

1α. Το προφίλ και η εξ αυτού μεταχείριση των κρατουμένων του λευκού κολάρου

Κατά γενική εκτίμηση των συμμετεχόντων στην έρευνα, οι κρατούμενοι του λευκού κολάρου είναι άτομα μορφωμένα, με σημαντική οικονομική επιφάνεια, ανήκοντα σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα, κατέχοντα συχνά υψηλές θέσεις και στον κρατικό μηχανισμό, και με δυνατότητες επιρροής της κοινής γνώμης. Κατά κανόνα προσεγγίζουν το προσωπικό του καταστήματος κράτησης με σεβασμό και ευγένεια, αλλά και συχνά με μια έπαρση που απορρέει ακριβώς από το προφίλ τους εκτός φυλακής, χωρίς ωστόσο να εμφανίζουν εξάρσεις στην συμπεριφορά τους. Ορισμένες φορές εμφανίζονται εριστικοί ή και υποτιμητικοί προς τον υπάλληλο, σε καμία περίπτωση όμως επιθετικοί, γεγονός που αντίστοιχα αποσοβεί την οποιαδήποτε ανασφάλεια ή φόβο του υπαλλήλου απέναντί τους και δημιουργεί ένα προσφορότερο κλίμα συναναστροφής και συνύπαρξης, αφού προδιαθέτει θετικά το προσωπικό και δημιουργεί μια βάση ουσιαστικότερης και πιο αποδοτικής επικοινωνίας.

Έρχονται έτοιμοι, γνωρίζουν πώς να προσεγγίσουν τον υπάλληλο, διαθέτουν πιο περιποιημένη και φροντισμένη εμφάνιση, χειρίζονται πολύ καλά τον λόγο και ξέρουν ήδη εκ των προτέρων πώς να αξιοποιούν την παραμικρή δυνατότητα που τους παρέχεται από τον νόμο, ενώ ενίοτε περιφρονούν τυχόν δικές τους υποχρεώσεις ως προς τη λειτουργία της φυλακής.

Διεκδικούν πιο εκλεπτυσμένα και με ευγένεια, αλλά ταυτόχρονα με συγκεκριαλυμμένη φορτικότητα την άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων τους, είναι πιο απαιτητικοί και χειριστικοί με τον τρόπο τους. Οι όποιες απαιτήσεις προβάλλει αυτή η κατηγορία κρατουμένων καμιά φορά εμφανίζονται παράλογες για τα δεδομένα της φυλακής («...Κάποιοι από αυτούς, όταν μπαίνουν φυλακή, θεωρούν ότι είναι σαν το σπίτι τους, ενώ γρήγορα συνειδητοποιούν ότι δεν μπορεί να είναι έτσι...»), ωστόσο, όπως μου εξέφρασαν οι συμμετέχοντες, θεωρείται ότι τέτοιες απαιτήσεις μάλλον αποσκοπούν στην κατά το δυνατόν διατήρηση του βιοτικού επιπέδου που είχαν πριν από την προφυλάκιση τους, στη μη αποδοχή της τωρινής τους κατάστασης ή και στην ανάγκη τους για διευκόλυνση της καθημερινότητάς τους (οικοσκευή, βελτιωμένη διατροφή, επισκεπτήριο).

Οι κρατούμενοι του λευκού κολάρου δεν έχουν τόσο άμεση τριβή με το φυλακτικό προσωπικό του καταστήματος κράτησης, αφού τα όποια αιτήματά τους απευθύνονται στοχευμένα προς τη διοίκηση («...Ο αδικηματίας του λευκού κολάρου δεν σε βλέπει», «Ξέρει ότι μπορεί να σε προσπεράσει και συχνά το κάνει», «...Δεν θα σε χρειαστούν ποτέ...», «...Ξέρουν ότι αυτό που θέλουν θα το πάρουν από τους υψηλότερα ιστάμενους...»). Συνεπώς, δεν τίθεται ζήτημα

αντιπαράθεσων με το προσωπικό της φυλακής.

Οι πράξεις τους αντιμετωπίζονται κοινωνικά ως μικρότερης απαξίας, ενώ είναι γεγονός πως οι εγκληματίες του λευκού κολάρου δεν μπαίνουν στην φυλακή το ίδιο μαζικά όσο τα στελέχη του οργανωμένου εγκλήματος, αφού οι συμπεριφορές των εγκληματιών του λευκού κολάρου συχνά θεωρούνται τεχνικές/διοικητικές παραβάσεις και έτσι διαχέονται εντός του κοινωνικού ιστού χωρίς να γίνονται αντιληπτές και να αποδίδουν εγκληματικό στίγμα στους εμπλεκόμενους.⁴ Οι ίδιοι δεν αντιμετωπίζουν τον εαυτό τους ως εγκληματία, δεν αντιλαμβάνονται ούτε αφομοιώνουν το στίγμα, αλλά έχουν κατασκευάσει τη δική τους αλήθεια, την οποία επικοινωνούν διατρανώνοντας την αθωότητά τους.

Εντός της φυλακής, λειτουργούν ατομικά, ανεξάρτητα, όχι σε ομάδες («Αυτός που έχει τα λεφτά δεν τα χαρίζει και έχει μάθει να λειτουργεί μόνος»). Επιλέγουν να συνυπάρχουν με ομοίους τους, ενώ το αίσθημα του «ανήκειν» θα αναπτυχθεί στην καλύτερη περίπτωση προϊόντος του χρόνου κράτησης. Δεν οργανώνονται, αφού δεν τους χρειάζεται «στρατός», αλλά θα προσεγγίσουν αποκλειστικά τον αρχηγό της πτέρυγας, για να τους παρέχει υπηρεσίες και κυρίως προστασία. Η στόχευση τους έγκειται αποκλειστικά στο να δημιουργήσουν συνθήκες κράτησης όσο πιο κοντά στην άνεση της κοινωνικής τους ζωής εκτός φυλακής και έτσι να «απολαύσουν το διάλειμμα». Συνήθως προσεγγίζονται από οικονομικά ασθενέστερους κρατούμενους και, στη λογική μιας συναλλαγής-ανταλλαγής χρηματικών απολαβών από τη μία και εξυπηρετήσεων από την άλλη, δημιουργούν ελεγχόμενους, σε μια προσπάθεια να διατηρήσουν το ήδη υπάρχον status της ζωής τους.

Τελικά, δεν εντάσσονται στην κοινωνία της φυλακής υπό την έννοια της ιδρυματοποίησης («Θεωρούν ότι είναι στο απυρόβλητο», «Θεωρούν τη φυλακή μια παρένθεση», «Θέλουν να απεμπλακούν το γρηγορότερο, ώστε να αποβάλουν το όποιο στίγμα», «...Θέλουν να βγάλουν καλά τη φυλακή τους»). Η νοοτροπία αυτή μεταλαμπαδεύεται και στη συναναστροφή με το προσωπικό της φυλακής, ώστε ευκολότερα δημιουργείται κλίμα εμπιστοσύνης και διάθεση ευνοϊκότερης μεταχείρισης, λόγω ακριβώς της αίσθησης έλλειψης φυσικής επικινδυνότητας (...«Σίγουρα θα τον δω με άλλο μάτι σε σχέση με τον “μάγκα”, γι’ αυτό και προσπαθώ να μη ρωτάω ή να μαθαίνω τη φύση του αδικήματος...»).

4. W. A. Stadler & M. L. Benson, «Revisiting the Guilty Mind: The Neutralization of White-Collar Crime» *Criminal Justice Review* 37(4), 2012, 494-511, <https://doi.org/10.1177/0734016812465618>, πρόσβαση 9 Απριλίου 2021.

Οι υψηλές γνωριμίες που διαθέτουν, η κοινωνική τους θέση, η οικονομική επιφάνεια, αλλά και η στήριξη που λαμβάνουν από το κοινωνικό τους περιβάλλον είναι συχνά τόσο ισχυρή ώστε το προσωπικό του καταστήματος κράτησης θεωρεί ότι οι εγκληματίες αυτής της κατηγορίας είναι ήδη ενταγμένοι στην κοινωνία, από την οποία δεν αποκόπτονται λόγω της ευκαιριακά μόνο τελούμενης παράνομης δράσης τους και στην οποία υπάρχει βιώσιμη προοπτική να επιστρέψουν, εξ ου και η αναφορά σε αυτούς ως «αδικηματίες» («...κάνουν αρπαχτή και κατά κανόνα δεν θα ξαναμπούν», «...κάνουν ένα αναγκαστικό πέραςμα και θα επιστρέψουν για να χαρούν τα οφέλη που αποκόμισαν...»).

Οι θέσεις αυτές επιβεβαιώνονται τόσο βιβλιογραφικά⁵ όσο και από ανάλογες έρευνες με στατιστικά στοιχεία που έχουν κατά καιρούς διεξαχθεί στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κορυδαλλού Ι, τη μεγαλύτερη σε πληθυσμό φυλακή της επικράτειας, που φιλοξενεί περίπου το 20% του εγκάθειρκτου πληθυσμού,⁶ και από τις οποίες επιβεβαιώνεται η υπερεκπροσώπηση του οργανωμένου εγκλήματος σε σχέση με το έγκλημα του λευκού κολάρου, τόσο από τη φύση και τα χαρακτηριστικά των διαπραχθέντων αξιόποινων πράξεων όσο και από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των κρατουμένων. Έτσι, η πλειοψηφία των κρατουμένων εκπροσωπεί την κατηγορία των εργατών, τεχνιτών και οδηγών, και ακολουθούν οι άνεργοι, οι υπάλληλοι και οι μικροπωλητές. Σαφώς λιγότεροι είναι οι κρατούμενοι από τις κατηγορίες των επιστημόνων, των ελεύθερων επαγγελματιών και των επιχειρηματιών. Περαιτέρω, αντιπροσωπευτικότερο είναι το δείγμα της εγκληματικότητας βίας και ναρκωτικών στο πλαίσιο οργανωμένων ομάδων συναρτώμενων με τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ενώ, στον αντίποδα, είναι σαφώς μικρότερη η στατιστική αντιπροσώπευση των εγκλημάτων του λευκού κολάρου.

Στην εν γένει αντιμετώπιση αυτής της κατηγορίας κρατουμένων διαδραματίζει επίσης πολύ σημαντικό ρόλο η πολύ καλή νομική εκπροσώπηση που διαθέτουν, όπως μου τονίστηκε από όλους τους συμμετέχοντες («...Δεν είναι το ίδιο να έχω έναν καλό ποινικόλογο από έναν δικηγόρο της σειράς...», «...Άμα έρθει ο γνωστός Δικηγόρος, είναι διαφορετικό...»). Αυτή δημιουργεί ένα στερεότυπο κύρους και εξουσίας για λογαριασμό τους στο προσωπικό της φυλακής, αλλά και στην ίδια την κοινωνία των κρατουμένων. όμως, τελικά, την πορεία τους εντός της φυλακής ακολουθεί η φήμη ότι «...είναι μια αλυσίδα που ξεκινά και τερματίζει στο εκάστοτε πολιτικό γραφείο...».

5. Ο. Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών», στο Σ. Βιδάλι, Ν. Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, 2019), σ. 86-89

6. Ο. Αλοσκόφης, Κοινωνικά χαρακτηριστικά και ποινική κατάσταση κρατουμένων στο Κ. Κ. Κορυδαλλού. Έκθεση με στατιστικά στοιχεία (Κορυδαλλός, 2015).

Το προφίλ τους αυτό θα θέσει, λοιπόν, μεταξύ και των λοιπών κατωτέρω αναδεικνυόμενων συνθηκών, τις βάσεις για την πιο στοχευμένη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης εκ μέρους τους και την εκ μέρους των υπαλλήλων επίδειξη ιδιαίτερης προσοχής στη συναναστροφή και τη μεταχείρισή τους, έστω κι αν αυτή η προσοχή είναι απότοκο του φόβου για περαιτέρω συνέπειες στην υπηρεσιακή κατάσταση του υπαλλήλου («...Δεν μπορείς έναν τέτοιον αδικηματία να τον πετάξεις στον κουβά...», «...Η προϊσταμένη αρχή θα ενδιαφερθεί περισσότερο για τη μεταχείριση ενός επώνυμου κρατουμένου απ' ό,τι ενός Ρομά, ίσως γιατί φοβούνται περαιτέρω προεκτάσεις που μπορεί να πάρει το θέμα...», «...παίζει ρόλο πόσο γνωστός είναι ένας κρατούμενος, τι προσβάσεις έχει έξω και φροντίζει να μας τις γνωστοποιεί, αλλά και πόσο αναγνωρίσιμος είναι μεταξύ των κρατουμένων...», «...αν σου ζητήσει κάτι ο αδικηματίας του λευκού κολάρου, θα αφήσεις κάτι άλλο στην άκρη και θα το κάνεις...»).

Κάποιοι εκ των συμμετεχόντων μάλιστα είχαν ακούσει για δικηγορικές, δημοσιογραφικές ή πολιτικές παρεμβάσεις, ή ακόμα και για παρεμβάσεις ΜΚΟ και έτερων κοινωνικής φύσεως οργανώσεων, αναφορικά με τη μεταχείριση κρατουμένων του λευκού κολάρου σε σχέση με τις συνθήκες διαβίωσής τους εντός της φυλακής. Δεν φάνηκε ωστόσο να αποδέχονται το στίγμα της δοσοληψίας ή της συναλλαγής, αλλά τις θεώρησαν απότοκο κοινωνικού ενδιαφέροντος, δεδομένου ότι οι συνθήκες κράτησης είναι πράγματι δύσκολες.

Οι εγκληματίες του λευκού κολάρου λειτουργούν γενικά πιο παρασκηνιακά, με τυπικότητα και ασκώντας έμμεσες πιέσεις (αναφορές, μηνύσεις, υπόνοια παροχής ανταλλαγμάτων, κλπ.) προς το προσωπικό της φυλακής. Δημιουργούν σχέσεις επιρροής που βασίζονται στον υπερβάλλοντα σεβασμό και την εμπιστοσύνη («Θεωρούμε ότι δεν θα πάρουν κάτι που δεν δικαιούνται») ⁷ αφενός, αλλά αφετέρου και στην επιρροή εξωνομικών και εξωιδρυματικών παραγόντων (πολιτική επιρροή, «υψηλές» γνωριμίες έξω από την φυλακή, δημοσιογραφικές πιέσεις), στη δημιουργία υπονοιών για την ύπαρξή της («...Αφού δεν μπορείτε εσείς, θα το κάνω εγώ με τον δικό μου τρόπο...»), αλλά και στον φόβο που αυτή δημιουργεί στον υπάλληλο («...Δεν θέλεις να έρθεις σε κόντρα μαζί τους...», «...Μπορεί να σου προκαλέσουν 1002 προβλήματα...», «...Αν σου ζητήσουν κάτι, θα αφήσεις κάτι άλλο στην μέση και θα το φτιάξεις, για να αποφύγεις τυχόν συνέπειες από την άρνηση ή την καθυστέρησή σου...», «...οι υπάλληλοι είμαστε εκτεθειμένοι ,αιωρούμενοι σε ένα σκοινί ανάμεσα σε κρατουμένους και δικαστικές αρχές...»).

7. M. Benson & F. Cullen, «The special sensitivity of white-collar offenders to prison: A critique and research agenda», *Journal of Criminal Justice*, 16, 1988, 213, [https://doi.org/10.1016/0047-2352\(88\)90049-9](https://doi.org/10.1016/0047-2352(88)90049-9).

Ιβ. Το προφίλ και η εξέ αυτού μεταχείριση των κρατουμένων του οργανωμένου εγκλήματος

Αυτό που κυρίως μου τονίστηκε από τους συμμετέχοντες αναφορικά με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος είναι η εντελώς διαφορετική νοοτροπία τους για την παραβατικότητα. Θεωρούν ότι το σύστημα επιδιώκει να τους συνθλίψει και ότι η φυλακή δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας χώρος τιμωρίας. Συχνά θα τους ακούσεις να λένε: «...Η κοινωνία μάς πέταξε στο λούκι της παραβατικότητας», «...Το κακό κράτος...», «...Η κακή κοινωνία...». Φέρουν λοιπόν έντονο το αίσθημα της αδικίας, γι' αυτό και είναι συχνά επιθετικοί, μεταχειριζόμενοι ωμή βία απέναντι στους συγκρατουμένους τους («...αγρίμια με πολλές ψυχολογικές μεταπτώσεις...»), καχύποπτοι και επιφυλακτικοί προς τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, ενώ δεν ζητάνε εύκολα την βοήθεια του σωφρονιστικού και διοικητικού προσωπικού, αφού στην πραγματικότητα τα καταφέρνουν και μόνοι τους να επιβιώσουν.

Το προφίλ αυτό δημιουργεί ένα στερεότυπο κοινωνικής επικινδυνότητας και καλλιεργεί μια λογική αντιπαλότητας και εξουδετέρωσης εκ μέρους των στελεχών του σωφρονιστικού και διοικητικού προσωπικού του καταστήματος κράτησης. Το προσωπικό κατά γενική ομολογία θεωρεί ότι απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στην συναναστροφή και την αντιμετώπισή τους, αφού μπορούν εύκολα να φανούν απειλητικοί ή και επικίνδυνοι όχι μόνο για τη λειτουργία της φυλακής (βλ. εξεγέρσεις, στάσεις κρατουμένων, διαμάχες και συμπλοκές ομάδων κρατουμένων), αλλά και για τη ζωή και την προσωπική ασφάλεια του προσωπικού και των οικογενειών τους (π.χ. απειλές, ανθρωποκτονίες ή πρόκληση τραυματισμών σε βάρος των μελών του προσωπικού, φθορές ιδιοκτησίας, κλπ.), όπως έχει κατά καιρούς παρατηρηθεί.

Αναφερόμενοι σε αυτήν την κατηγορία κρατουμένων, τα στελέχη του προσωπικού τους περιγράφουν ως «κρατουμένους καριέρας»⁸ και τους παρομοιάζουν με «συνδικαλιστές» ή και «αιώνιους φοιτητές», λόγω αφενός της ιδιαίτερα οργανωμένης δράσης τους, η οποία θεωρείται ότι αδιαμφισβήτητα συνεχίζεται και εντός του Καταστήματος Κράτησης («...Είναι η δουλειά τους. Αυτό που έκαναν έξω, θα το συνεχίσουν και συχνά θα βγάλουν περισσότερα χρήματα...») και, αφετέρου, λόγω του, κατά την προσωπική τους εκτίμηση, υψηλού ποσοστού υποτροπής (μου αναφέρουν ότι σήμερα ανέρχεται σε ποσοστό κατά προσέγγιση άνω του 50% των κρατουμένων-αποφυλακισθέντων). Θεωρείται ότι η όποια δράση αναπτύσσουν είναι αποτέλεσμα απολύτως συνειδητής επιλογής, ευρύτερου περιβάλλοντος δράσης, αλλά και της ανάγκης τους για φήμη, εδραίωση εξουσία και επιρροή («...Ξέρουν γιατί μπαίνουν φυλακή...», «...Θα συνεχίσουν να κάνουν το ίδιο και μέσα...»), «...Ο κρατούμενος του οργανωμένου εγκλήματος μπορεί να έχει εκατομμύρια, αλλά θα συνεχίσει να παρανομεί, γιατί είναι τέτοιες οι παρέες,

8. D. Clemmer, *The prison community* (Νέα Υόρκη: Holt, Rinehart and Winston, 1940).

ο ρόλος του, η ανάγκη για εξουσία και επιρροή...»). Οι όποιες απαιτήσεις προβάλλουν εντός της φυλακής ανάγονται αποκλειστικά στην προσπάθειά τους να αποκομίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα εφόδια προκειμένου να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους εντός κι εκτός φυλακής⁹ («...Αυτό που τους ενδιαφέρει είναι να βγουν έξω με βοηθούς που απέκτησαν μέσα στη φυλακή, ώστε, αφού συνεχίσουν τις δραστηριότητες έξω και ξαναφυλακιστούν, να συνεχίσουν και μέσα ακόμα πιο οργανωμένα...»).

Οι κρατούμενοι αυτής της κατηγορίας θεωρούνται απολύτως εξοικειωμένοι με την κουλτούρα της φυλακής, ίσως περισσότερο απ' όσο με το κοινωνικό πλαίσιο εκτός φυλακής, και γι' αυτό ελλείπει το στοιχείο του φόβου ή της επιφύλαξης. Γρήγορα θα οργανωθούν, θα αναπτύξουν το αίσθημα του «ανήκειν» στην ομάδα και ισχυρούς δεσμούς με τους συγκρατούμενους τους, διεκδικούν μάλιστα τον σεβασμό μεταξύ των συγκρατούμενων τους κυρίως διά της βίας. Για το προσωπικό, θεωρούνται «ρυθμιστές» ακριβώς λόγω της δυναμικής που αναπτύσσουν και της βαθιά εμπειρικής γνώσης τους για το περιβάλλον, τους μηχανισμούς και την έμψυχη κοινότητα της φυλακής.

Για τους ίδιους λόγους, ιδιαίτερα οι αρχηγοί του οργανωμένου εγκλήματος είναι πάντοτε διακριτικοί στη συμπεριφορά και στη στάση τους απέναντι στο προσωπικό, αν και απαιτητικοί με τον τρόπο τους. Αντιλαμβάνονται ότι η όποια έξωθεν αντιληπτή αντιπαλότητα με τα στελέχη του προσωπικού θα τους ήταν ασύμφορη για την εξυπηρέτηση των σκοπών τους σε έναν μελ-

9. D. Cressey, «Thieves, Convicts and the inmate culture», *Social Problems* 10(92), 1962, 142-155.

λοντικό τους εγκλεισμό, ή ακόμα και για την εξυπηρέτηση των ισορροπιών και στόχων που καλούνται ως ρυθμιστές να επιτύχουν, οπότε μάλλον προσπαθούν να αναπτύξουν μια αμοιβαίως επωφελή σχέση συνύπαρξης («αν με αφήσεις ήσυχο, θα βγάλεις ήσυχα τη βάρδια»). Παρά ταύτα, το προσωπικό της φυλακής λειτουργεί με μια βαθιά ριζωμένη νοοτροπία φόβου και καχυποψίας απέναντι στους εκπροσώπους του οργανωμένου εγκλήματος, αφού γνωρίζει καλά ότι πίσω από κάθε πρόβλημα που προκύπτει στη σχέση του προσωπικού με την κοινότητα των κρατουμένων βρίσκονται οι ίδιοι («...Υπάρχει φόβος. Ξέρουμε και ξέρουν ότι αν ζοριστούν, θα προκαλέσουν πάσης φύσεως προβλήματα...»).

Θα λέγαμε ότι γενικώς η συναναστροφή και η σχέση του προσωπικού με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος χτίζεται σε μια βάση φόβου, αμοιβαίας καχυποψίας, αγωνίας και αντιπαλότητας. Και τούτο βεβαίως όχι αδικαιολόγητα, αφού κατά καιρούς έχουν υπάρξει περιστατικά που, έστω υπαινικτικά, απειλήθηκε ακόμα και η φυσική εξόντωση των υπαλλήλων ή της οικογένειάς τους, η δε συμμετοχή αυτής της κατηγορίας κρατουμένων σε παράνομες συναλλαγές και αξιόποινες πράξεις που λαμβάνουν χώρα εντός του πλαισίου της φυλακής θεωρείται δεδομένη και αναπόφευκτη λόγω του προφίλ και των στοχεύσεων των ομάδων αυτών.

Σε κάθε περίπτωση, τονίστηκε από όλους η έντονη και άμεση τριβή τους με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος στις βασικές λειτουργίες της φυλακής, η οποία είναι απότοκο της ίδιας της δομής της φυλακής, άρα αναπόφευκτη. Σύσσωμο το προσωπικό περιγράφει την αλληλεπίδρασή του με αυτή την κατηγορία κρατουμένων ως «το παιχνίδι της γάτας και του πο-

ντικιού», δηλαδή ως μια σχέση που απαιτεί διαρκή ετοιμότητα, ευφυΐα, στρατηγική, μια μάχη επιβίωσης με νικητές άλλοτε τους κρατούμενους αυτής της κατηγορίας, οι οποίοι κατορθώνουν να εισαγάγουν παράνομα αντικείμενα ή να συνεχίσουν τις συναλλαγές, και άλλοτε το σωφρονιστικό προσωπικό, το οποίο κατορθώνει να ελέγξει τις συμπεριφορές αυτές αποτελεσματικά.

Στο σημερινό πλαίσιο, προβληματίζουν οι εσωτερικές «ζυμώσεις» για το ποια φυλετική-εθνοτική υποομάδα του οργανωμένου εγκλήματος τελικώς θα πάρει, όπως αναφέρουν οι υπάλληλοι, «τα ηνία», και για τον λόγο αυτόν το σωφρονιστικό προσωπικό πασχίζει να διατηρήσει τους ισχυρούς κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος αποδυναμωμένους τόσο ως μονάδες όσο και ως ομάδες.

2. Οι συνθήκες κράτησης ως παράγοντας διαφοροποιημένης μεταχείρισης

Αποτελεί γενική παρατήρηση-διαπίστωση των συμμετεχόντων στις συνεντεύξεις ότι οι συνθήκες κράτησης θα έπρεπε να είναι πιο ανθρώπινες και θα έπρεπε να υπάρχει μεγαλύτερη κρατική πρωτοβουλία, που να αποτυπώνεται σε ευρύτερη και πιο στοχευμένη εποπτεία και χρηματοδότηση υποδομών και δράσεων στα καταστήματα κράτησης («...Δεν θέλουν να αγγίζουν τη φυλακή... Θέλουν μόνο ηρεμία στην καθημερινότητα της φυλακής. Έχει μηχανισμούς και διαδικασίες η φυλακή, αλλά κανείς δεν ασχολείται...»).

Ωστόσο, είναι δυστυχώς, κατά την αντίληψή τους, κυρίαρχη η αντίληψη του κρατικού μηχανισμού ότι η φυλακή είναι «αποθήκη ψυχών», με αποτέλεσμα η τιμωρία των παραβατών του ποινικού νόμου να καταλήγει να συσχετίζεται και με τις συνθήκες κράτησής τους.¹⁰ Δεν είναι μόνο η στέρηση ελευθερίας, αλλά και η προφανής στέρηση πολλών πραγμάτων στην καθημερινότητα των παραβατών ως καταδίκων που οδηγεί σε έναν φαύλο κύκλο εγκληματικότητας αντί εξυγίανσης της κρατούσας νοοτροπίας αναφορικά με τον σκοπό και τη λειτουργία της φυλακής και την επανένταξη των κρατουμένων.¹¹

Σε αυτό το πλαίσιο, εξαιτίας παθογενειών που σχετίζονται με τη δομή και τη λειτουργία της φυλακής (υποχρηματοδότηση, υποστελέχωση, έλλειψη εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης του σωφρονιστικού προσωπικού, νομοθετικά κενά που αφορούν τη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος, κλπ.), το προσωπικό της φυλακής συχνά αδυνατεί να καταστείλει αποτελεσματικά, να επιφέρει και να διατηρήσει την ισορροπία των αντίρροπων δυνάμεων που

10. Βλ. σχετικά και τη δημόσια δήλωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment-CPT) του έτους 2011 αναφορικά με τη νοοτροπία που διέπει τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα.

11. N. K. Koulouris & W. Aloskofis, *Prison conditions in Greece* (Ρώμη: Antigone Edizioni, 2013).

δρουν εντός της φυλακής. Έτσι, η διακριτή μεταχείριση των δυο κατηγοριών κρατουμένων λειτουργεί ως ένας εσωτερικός μηχανισμός αυτορρύθμισης της κοινωνίας της φυλακής και πολλές επιλογές διακριτικής μεταχείρισης σχετίζονται με την επίτευξη καλής ισορροπίας και ομαλότερης λειτουργίας του καταστήματος κράτησης («...το ολιγάριθμο σωφρονιστικό προσωπικό αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα πάντα, ο υπάλληλος έρχεται σε επαφή πρόσωπο με πρόσωπο, καλείται να λειτουργήσει πυροσβεστικά, κάνοντας ορισμένες υποχωρήσεις για να διατηρήσει την ισορροπία της φυλακής...»), «...Πρόκειται για μια υπερβολή του ανθρωπιστικού μοντέλου κράτησης. Προσπαθούμε να αντισταθμίσουμε την έλλειψη κρατικών δομών με άλλου είδους υποχωρήσεις, και κάπως έτσι τελικά το σύστημα ισορροπεί...», «...Συχνά υπάρχει ανάγκη για τέτοιες άτυπες συμφωνίες, λόγω της δομής της φυλακής, της έλλειψης ασφαλών υποδομών και κτιριακών εγκαταστάσεων»).

Στο πλαίσιο αυτό, ζητούμενο αποτελεί και η προστασία και διασφάλιση της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας των κρατουμένων. Εδώ, σύσσωμο το σωφρονιστικό προσωπικό μού τόνισε ότι «δεν πρόκειται για διάκριση, αλλά για αναγκαιότητα», αφού οι ίδιοι γίνονται αποδέκτες σχετικών καταγγελιών και αιτήσεων από τους κρατουμένους του λευκού κολάρου, οι οποίοι δυσκολεύονται να συνυπάρξουν με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος και καταφεύγουν οι ίδιοι στη διοίκηση και το προσωπικό της φυλακής ζητώντας είτε τη συνοδεία των υπαλλήλων σε όλους τους χώρους κίνησής τους είτε απομόνωση ή συγχρωτισμό με λιγότερα άτομα στο κελί.

Η διοίκηση και κατ' επέκταση το σωφρονιστικό προσωπικό οφείλει να ελέγχει και να διασφαλίζει ότι οι κρατούμενοι αυτοί δεν θα πέσουν θύματα απάτης ή εκβίασης, ότι «δεν θα γίνουν έρμαιο στα χέρια του οργανωμένου εγκλήματος που σίγουρα και άμεσα θα τους προσεγγίσει για να τους παράσχει υπηρεσίες». Οι προφυλάξεις που απαιτούνται εξαρτώνται από την ταξική τους θέση. Εάν το ντύσιμο και η συμπεριφορά προδίδουν ότι πρόκειται για ευκατάστατα άτομα, πολλοί θα σπεύσουν να τους προσφέρουν βοήθεια, να τους εκμεταλλευτούν και να τους εκβιάσουν («Η φυλακή λειτουργεί με μια λογική κλαμπ. Οι έχοντες χρήματα προσεγγίζονται από τα “αρχηγόπουλα” του οργανωμένου εγκλήματος που πωλούν τις υπηρεσίες των ίδιων και των ελεγχόμενων τους...»). Ως προς αυτούς, πρέπει να αποφευχθεί πάση θυσία το κοινόβιο («... Δεν μπορείς να πετάξεις το λουκάνικο στους σκύλους...»). Θα πρέπει να τοποθετηθούν σε πτέρυγες με λιγότερους και περισσότερο διαχειρίσιμους κρατούμενους ή ακόμα να έχουν την αναγκαία συνοδεία σωφρονιστικών υπαλλήλων κατά τις μετακινήσεις τους στους χώρους της φυλακής πέραν του κελιού τους.

Τέλος, δυνητικό παράγοντα διαφοροποιημένης μεταχείρισης των κρατουμένων των δύο κατηγοριών αποτελεί και η πάγια πολιτική του προσωπικού αφενός να διατηρεί μια στάση συμβιβασμού για να αποφεύγονται προβλήματα ή και κίνδυνοι («...Η φυλακή είναι ένας κύκλος που γυρνάει, και καμιά φορά η Υπηρεσία αναγκάζεται να υποχωρήσει γιατί δεν υφίσταται

η ανάλογη πολιτική βούληση, ενώ ταυτόχρονα οι κίνδυνοι ελλοχεύουν καθημερινά...») και αφετέρου να επιδεικνύει την αναγκαία αποφασιστικότητα ως προς την επίτευξη και διατήρηση της ασφάλειας και της ισορροπίας της κοινότητας της φυλακής. Γνωρίζουν βέβαια καλά ότι συχνά η ισορροπία της φυλακής ή ακόμα και η επιβολή της τάξης δεν εξαρτάται από τον κάθε υπάλληλο χωριστά. Έτσι, ενίοτε επιδεικνύουν ανοχή σε συμπεριφορές, εφόσον αυτή τη στάση έχουν τηρήσει οι ιεραρχικά ανώτεροί τους, διοικητικοί και πολιτικοί προϊστάμενοι, προκειμένου να μη στοχοποιηθούν ή θυματοποιηθούν εκ μέρους των ίδιων των κρατουμένων ή ακόμα και των προϊσταμένων τους («...Δεν μπορώ να ρίξω μπουνιά στο μαχαίρι... Ν' ανοίξω καρτέλες με τον Χ κρατούμενο;»...). Κάποιοι εξ αυτών, μάλιστα, απογοητευμένοι από τις συνθήκες και τις προοπτικές της εργασίας τους, μου ανέφεραν ότι ενίοτε μπορεί να χρειαστεί κανείς «να κάνει τα στραβά μάτια» σε παράτυπες συμπεριφορές ισχυρών κρατουμένων, ώστε να μπορέσει να συνεχίσει να συνυπάρχει («...Σε βλέπουν διαφορετικά. Η καθημερινότητά σου δεν θα είναι αλλιώς η ίδια, μπορεί να στοχοποιηθείς...»). Άλλωστε, «δεν είναι ο καθένας μας ικανός να σώσει το σύστημα», «Εγώ θα σώσω τον κόσμο;», «Αφού το κάνουν οι άλλοι, γιατί όχι κι εγώ;»).

3. Το ανθρωπιστικό πρόσημο ως παράγοντας διαφοροποιημένης μεταχείρισης

Ένας ιδιαίτερος παράγοντας διαφοροποιημένης μεταχείρισης των κρατουμένων του λευκού κολάρου σε σχέση με αυτούς του οργανωμένου εγκλήματος έχει ανθρωπιστικό πρόσημο, όπως μου επισήμανε το σύνολο των συμμετεχόντων.

Κατ' ουσίαν πρόκειται για τη συνειδητοποίηση εκ μέρους του σωφρονιστικού προσωπικού των δυσκολιών ή συχνά και της αδυναμίας κατανόησης των –παντελώς αγνώστων για τους κρατουμένους αυτής της κατηγορίας μηχανισμών της φυλακής–, ένταξης και αντιμετώπισης των προκλήσεων που εμφανίζονται στην καθημερινότητα του καταστήματος κράτησης

σε αντίθεση με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος, οι οποίοι διαθέτουν ισχυρότατους μηχανισμούς προσαρμογής και επιβίωσης,¹² και την επιεική μεταχείριση (ιδίως των κρατουμένων του λευκού κολάρου) με βάση αυτές τις σκέψεις («...Βλέπεις έναν άνθρωπο

12. M. Benson & F. Cullen, «The special sensitivity of white-collar offenders to prison: A critique and research agenda», *Journal of Criminal Justice* 16, 1988, 207-215, [https://doi.org/10.1016/0047-2352\(88\)90049-9](https://doi.org/10.1016/0047-2352(88)90049-9).

καλοζωισμένο, με εξουσία έξω και αντιλαμβάνεσαι ότι είναι αρκετά δύσκολο να συνηθίσει. Γι' αυτό μπαίνεις στη διαδικασία να του δείξεις μεγαλύτερη κατανόηση και ανεκτικότητα σε αυτά που ζητάει, προσπαθώντας να διασφαλίσεις τελικά την επιβίωσή του...», «...Είναι καλομαθημένοι και γι' αυτό το κλείσιμο της πόρτας είναι σοκαριστικό».)

Αναμφίβολα θετική εντύπωση μου έκανε το γεγονός ότι για όλους τους υπαλλήλους-συμμετέχοντες υπερισχύει τελικώς το προσωπικό στοιχείο κάθε κρατουμένου, ανεξάρτητα από τη φύση του αδικήματος για το οποίο κρατείται. Όπως μου ανέφεραν οι ίδιοι, είναι γεγονός πως με την τριβή αναπτύσσεται μια πιο προσωπική σχέση υπαλλήλων-κρατουμένων και μια εξοικείωση των υπαλλήλων με τους παραβατικούς, ώστε να δύναται να πάψει ο υπάλληλος να βλέπει την παραβατική πλευρά του συνομιλητή του, εστιάζοντας στην καθημερινή του παρουσία στο περιβάλλον της φυλακής («...Σημασία έχει πώς συμπεριφέρεται στην Υπηρεσία. Εμείς δεν θα τους ξαναδικάσουμε (...) πλέον προσπαθώ να μη ρωτάω την φύση του αδικήματος, γιατί σίγουρα θα δω τον κρατούμενο του λευκού κολάρου με άλλο μάτι σε σχέση με τον “μάγκα”...»).

Τούτο βεβαίως δημιουργεί μια συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης, η οποία όμως μάλλον είναι κατανοητή και ίσως θεμιτή, όταν κι εφόσον αφουγκράζεται την ανθρώπινη ιδιαιτερότητα και τις εν γένει καταβολές εκάστου κρατουμένου ανεξαρτήτως εγκληματικής ταυτότητας και των στερεοτύπων κοινωνικής επικινδυνότητας-κοινωνικής ευαλωτότητας που ακολουθούν τις δύο υπό εξέταση κατηγορίες κρατουμένων.

4. Διακρίσεις που εισάγει ο ίδιος ο σωφρονιστικός κώδικας

Ο παλιός Σωφρονιστικός Κώδικας (ν. 2776/1999) ευνοούσε, άλλως επέτρεπε, επιμέρους διακρίσεις και διαχωρισμούς των κρατουμένων, εξαρτώντας τις συνθήκες κράτησης από την οικονομική δυνατότητα του εκάστοτε κρατουμένου υπό την έννοια της ελεύθερης πρόσβασης, σε άμεση συνάρτηση με την οικονομική επιφάνεια, σε είδη πρώτης ανάγκης, τρόφιμα (άρθρο 32§5 ΣΚ) και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη από ιδιώτη ιατρό (άρθρο 27 ΣΚ).

Έτσι, παρείχε γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη μεταξύ των κρατουμένων ενός άτυπου δικτύου παροχής υπηρεσιών από τους λιγότερο εύρωστους προς τους ισχυρούς, ώστε να μπορέσουν οι πρώτοι να αποκομίσουν τα προς το ζην. Το γεγονός αυτό από μόνο του δημιουργούσε συνθήκες διάκρισης υπέρ των οικονομικά εύρωστων κρατουμένων, χωρίς να εξαρτάται η διάκριση αυτή από τη συμπεριφορά ή τη στάση των υπαλλήλων. Μάλιστα, απότοκο αυτής της νομοθετικής επιλογής είναι η μέχρι πρότινος *de facto* δημιουργία «ελεγχόμενων» κρατουμένων, επί τη βάσει της ανταλλαγής χρήματος-παροχής υπηρεσιών μεταξύ ισχυρών και λιγότερο ισχυρών. Ο ισχυρότερος θα εκμεταλλευτεί τον αδύναμο, ο οποίος θα κάνει την εργασία έναντι αμοιβής.

Οι αρμόδιοι προς τούτο υπάλληλοι, όπως με πληροφόρησαν, μέχρι σήμερα ελέγχουν την εισροή-εκροή χρημάτων και αγαθών και όταν παρατηρήσουν ασυνήθιστα μεγάλες κινήσεις και ποσότητες αγαθών αντιλαμβάνονται την συναλλαγή.

Τα φαινόμενα αυτά επιθυμεί να καταπολεμήσει ο νεοεισαχθείς ν.4985/2022 με διορθωτικές παρεμβάσεις στις ως άνω αναφερόμενες διατάξεις του Σωφρονιστικού Κώδικα, των οποίων επιχειρείται μια πρόιμη αξιολόγηση κατωτέρω.

B. Η διαφθορά ως ιδιαίτερος παράγοντας διαφοροποιημένης μεταχείρισης

Η φυλακή είναι απολύτως ταξική, όπως ακριβώς και η κοινωνία, μου τόνισαν πολλάκις οι συμμετέχοντες. Στη βάση του ανθρωπιστικού μοντέλου λειτουργίας της φυλακής, ο κρατούμενος διατηρεί την επαφή του με την κοινωνία και στο πλαίσιο αυτό δημιουργεί πάλι τις επαφές και αποκτά σταδιακά τις προσβάσεις, χτίζοντας ταυτόχρονα σχέσεις επιβίωσης- επιρροής. Πέραν αυτού, η φυλακή δυνητικά θα μπορούσε να θεωρηθεί «ένα μεγάλο μαγαζί», επιβεβαιώνοντας τη θέση του αποφυλακισθέντα συνομιλητή μου, όπως τη μετέφερα στους συμμετέχοντες, υπό την έννοια ότι υπάρχουν πράγματι ισχυρά συμφέροντα, ροή χρήματος και συναλλαγές (κυρίως μεταξύ των δύο κατηγοριών κρατούμενων, όπου η μία εκμεταλλεύεται τα πλεονεκτήματα κράτησης της άλλης) («...Όταν συναναστρέφεται ανθρώπους με μεγάλη οικονομική επιφάνεια και δυνατότητα επιρροής, δύνανται να ευδοκιμήσουν, υπό συνθήκες, τέτοια φαινόμενα, και εύκολα μπορείς να βγάλεις χρήματα. Το γνωρίζουν αυτό και οι δύο πλευρές, (κρατούμενοι-προσωπικό...», «...Ο πειρασμός για τον ηθικά αδύναμο υπάλληλο είναι μεγάλος και πιο άμεση η προσφορά χρήματος...»).

Κατ' αποτέλεσμα, σε περιπτώσεις όπου ελλείπει ενδεχομένως μια πιο εξειδικευμένη εκπαίδευση, οριοθέτηση συμπεριφορών και θέσεων ή ενίοτε το αναγκαίο ηθικό αντιστάθμισμα της ανθρώπινης απληστίας, εύκολα μπορεί ένας υπάλληλος να εμπλακεί σε παράτυπες δραστηριότητες, αφού δεν αντιλαμβάνεται ότι «δεν μπορείς να γίνεις ένα με τον κρατούμενο». («...Το θεωρούν εξυπηρέτηση που μπορεί να τους αποφέρει χρήματα...», «...κατανοώ εν μέρει –δεν επικροτώ– τέτοιες συμπεριφορές λόγω των συνθηκών εργασίας, του χαμηλού αξιακού συστήματος ορισμένων παραγόντων του συστήματος, της ανάγκης σε συνάρτηση με την ευκαιρία...», «...ορισμένοι διαπλέκονται–γίνονται μέρος του οργανωμένου εγκλήματος ως υπάλληλοι που δουλεύουν ακόμα και σε επιχειρήσεις του οργανωμένου εγκλήματος...», «... Όταν κινείσαι στο όριο, πάντοτε δολιχοδρομείς...»)¹³.

13. Βλ. για τη λεγόμενη «μικρής έκτασης διαφθορά», Δ. Ράικος, *Δημόσια Διοίκηση και διαφθορά από τη σκοπιά του Διοικητικού Δικαίου* (Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006), σ. 99-101, 165. Επίσης, Γ. Λάζος, *Διαφθορά και Αντιδιαφθορά*

Θεωρείται αναμενόμενη από τους συμμετέχοντες η προσέγγιση των υπαλλήλων για τη σύναψη τέτοιου είδους παράτυπων συναλλαγών από τους κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος, αφού, πέραν της οικειότητας τους με τις διαδικασίες της φυλακής, έχουν τη δυνατότητα να διακρίνουν εύκολα τον ηθικά πιο ευάλωτο υπάλληλο, ο οποίος εν συνεχεία θα αφηθεί να στρατολογηθεί για την εισαγωγή παράνομων ειδών στο κατάστημα κράτησης¹⁴ («...Μεταξύ των κρατούμενων του οργανωμένου εγκλήματος και του προσωπικού δυναμικά αναπτύσσονται σχέσεις διπλής όψεως: από τη μια καχυποψίας, από την άλλη συναλλαγής... Οι κρατούμενοι αυτής της κατηγορίας δεν κινδυνεύουν να εκτεθούν. Γνωρίζουν τα κατατόπια, γνωρίζουν μέχρι πού μπορούν να φτάσουν και θεωρούν ότι είναι σε πιο πλεονεκτική θέση από ένα απλό στέλεχος του προσωπικού που παραβαίνει ευκαιριακά τον νόμο...»). Εξάλλου, είναι αμεσότερη η σχέση των κρατούμενων αυτής της κατηγορίας με το φυλακτικό προσωπικό εξαιτίας της δομής της φυλακής. Η ζήτηση των αντικειμένων καθορίζει την τιμή-αντάλλαγμα. Δημοφιλέστερα παράνομα είδη, τα ναρκωτικά και τα κινητά τηλέφωνα.

Οι κρατούμενοι αυτής της κατηγορίας επιδιώκουν να χτίσουν την οικειότητα μεταξύ αυτών και των υπαλλήλων-στόχων που θα τους επιτρέψει να καλλιεργήσουν την περιέργεια ή την απληστία στους τελευταίους¹⁵ («Ρε μαλάκα, πώς ζεις με ένα χιλιάρικο;», «Δεν θες να βγάλεις λεφτά;», «είσαι μαλάκας που δεν τα έχεις πάρει.»). Εν συνεχεία, τους προσφέρουν ικανό χρηματικό ποσό («...θα του κάνω μια τέτοια πρόταση που δεν θα μπορεί να πει όχι»).

Η προσωπική εμπειρία υπαλλήλων-συμμετεχόντων που τους προσφέρθηκαν παράνομα ωφελήματα (από κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος συνήθως) ήταν αφοπλιστική:

«...όσο έλεγα όχι, αυξανόταν το ποσό. Αν έπαιρνα το ποσό που μου προσφέρθηκε, θα μαθευόταν και θα με προσέγγιζαν περισσότεροι αναπαράγοντας ένα κυκλικό σχήμα αμοιβών-εκβιάσεων-απειλών... Αν ξεκινήσεις, δύσκολα μπορείς να σταματήσεις...», «... Αν γίνει η αρχή, μετά ο κύκλος ανατροφοδοτείται... σε ακολουθεί η φήμη, αφού τίποτα δεν μένει κρυφό...». Ωστόσο, «...όταν δεν τα παίρνεις, δεν έχουν κάτι να σου ζητήσουν... Αυτός που φοράει την στολή, θα πρέπει να είναι δύο φορές απέναντι στο έγκλημα... Οι χαμηλοί μισθοί είναι δικαιολογία...».

(Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2005), και A. Barr, M. Lindelow, & P. Serneels, «Corruption in public service delivery: An experimental analysis», *Journal of Economic Behavior & Organization* 72(1), 2009, 225-239, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2009.07.006>.

14. Center for the advancement of public integrity, *Prison Corruption: The Problem and Some Potential Solutions* (Columbia, 2016)

15. Α. Μπρεδήμας, «Η έκδοση για αδικήματα διαθοράς από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου», στο Μ. Γασπαρινάτου (επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη* (Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016), σ. 869-894.

«...Στην αρχή πληρώνουν καλά και γι' αυτό ενδέχεται να γλυκαθείς... Στη συνέχεια, αρχίζουν οι πιστώσεις... Μετά, οι εκβιάσεις με βίντεο και φωτογραφίες που αποδεικνύουν την συμμετοχή σου σε παράτυπες εξυπηρετήσεις... Τέλος, όταν πλέον δεν τους είσαι χρήσιμος, σε καίνε οι ίδιοι ώστε να ρίξουν στάχτη στα μάτια της υπηρεσίας και να μπορέσουν να συνεχίσουν κεκαλυμμένα τις συναλλαγές τους...»

Κατά γενική ομολογία των συμμετεχόντων, η έλλειψη κρατικών πρωτοβουλιών, υλικοτεχνικής υποδομής και κονδυλίων αποτελούν σοβαρούς παράγοντες ευδοκίμησης της διαφθοράς, κατ' ουσίαν ως αντίβαρο, προκειμένου να συνεχίσει να λειτουργεί και να ισορροπεί το σύστημα της φυλακής («η διαφθορά είναι επίσημη και δηλωμένη»). Εξάλλου, όπως μου αναφέρθηκε, τα νομοθετικά και υπηρεσιακά κενά διαιωνίζουν αυτό το καθεστώς, οι ελεγκτικές διαδικασίες συνηγορούσαν για πολλά χρόνια υπέρ του υπαλλήλου, γεγονός που τελικά απέπνεε για πολλούς, ιδίως τους εκάστοτε εμπλεκόμενους υπαλλήλους, μια αίσθηση ανοχής του συστήματος και ατιμωρησίας («...Υπήρχε μια περίοδος κατά την οποία όποιον υπάλληλο έπιαναν με κινητό, τον πήγαιναν σε άλλο κοντινό κατάστημα, πόστο το οποίο θεωρούνταν κατά γενική ομολογία καλύτερο από αυτό στο οικείο κατάστημα κράτησης...»), ή στον αντίποδα μια αίσθηση έκθεσης του υπαλλήλου σε κινδύνους η οποία τον έκανε πιο ευάλωτο σε πιέσεις από τους ίδιους τους κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος («Κάν' το για να βγάλεις ήσυχη βάρδια...»).

Συμπερασματικά, ωστόσο, οι συμμετέχοντες μου επεσήμαναν ότι: «...Πάντα θα υπάρχει μια δικαιολογία... πάντα υπάρχει ένας αδύναμος κρίκος της αλυσίδας, ακριβώς όπως και στην κοινωνία... Οι χαμηλοί μισθοί δεν είναι δικαιολογία... Παντού υπάρχουν καλοί, κακοί και μέτριοι... Όπως ακριβώς συμβαίνει και στην κοινωνία, έτσι και στην κοινότητα της φυλακής θα υπάρχουν πάντοτε καταφερτζήδες, έξυπνοι, μάγκες ή ακόμα και αυτοί που θα προσπαθήσουν να αποχρωματίσουν ηθικά την όποια συμπεριφορά τους επιρρίπτοντας τις ευθύνες στο ίδιο το σύστημα που ...αφού έτσι πάει, ας κάνω τη δουλειά μου, αφού εξάλλου το ίδιο το ίδιο το σύστημα δεν με θέλει αδιάφθορο... αφού έτσι κι αλλιώς όλοι φέρνουν, ας φέρω κι εγώ...». Ωστόσο, δεν θα πρέπει τέτοιου είδους στρεβλώσεις που δεν αφορούν το σύνολο των υπαλλήλων να γενικεύονται και να μετατρέπονται στο κυρίαρχο κοινωνικό στερεότυπο των «διεφθαρμένων σωφρονιστικών», καθώς έτσι παραγνωρίζεται η φιλότιμη προσπάθεια που καταβάλλουν οι ευσυνείδητοι και φιλότιμοι εξ αυτών να ανταποκριθούν στα καθήκοντά τους, υπό συνθήκες μάλιστα φοβερά αντίξοες, ενίοτε δε και επικίνδυνες («...κόκκινη γραμμή ο αξιακός κώδικας του υπαλλήλου...»).

Γ. Τομείς της καθημερινότητας της φυλακής όπου εντοπίζεται μια συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης

Ως απόρροια των ανωτέρω αναφερόμενων παραγόντων, εντοπίζονται διαφορές νοοτροπίας, προφίλ και σωφρονιστικής στόχευσης που επιβεβαιώνουν τη θέση περί διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων, οι οποίες αποτυπώνονται ειδικότερα στους εξής τομείς της καθημερινότητας της φυλακής:

1α. Διαμονή εντός του καταστήματος κράτησης

Οι κρατούμενοι του λευκού κολάρου τοποθετούνται σε διαφορετικές πτέρυγες, με μεγαλύτερα κελιά, από αυτούς του οργανωμένου εγκλήματος, πάντοτε με ανθρώπους της ίδιας κατηγορίας με αυτούς και πάντως όχι με πολλούς συγκελίτες. Μοναδικός σκοπός αυτής της επιλογής των ιθυνόντων, όπως μου αναφέρουν οι συμμετέχοντες, η ασφάλειά τους, η αποφυγή στοχοποίησης ή θυματοποίησής τους από τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος, ή ακόμα η αποτροπή συναλλαγών μεταξύ των δύο κατηγοριών κρατουμένων, αφού η μία κατηγορία τείνει να εκμεταλλεύεται τα πλεονεκτήματα κράτησης της άλλης και να συναλλάσσεται μαζί της («... Κάθε κρατούμενος που έχει λεφτά δημιουργεί απόσταση με αυτούς που δεν έχουν και έτσι μπορεί να γίνει εύκολα αντικείμενο εκμετάλλευσης, απειλών, εκβιάσεων... Θα αποτελέσουν εύκολη λεία, αν τους βάλεις σε πτέρυγες 500 ατόμων...»). Το αυτό δεν ισχύει για τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος, αφού θεωρείται ότι δεν υπάρχει αναγκαιότητα διαχωρισμού, λόγω των εσωτερικών μηχανισμών επιβίωσης των κρατουμένων στο πλαίσιο της ομάδας («... Το οργανωμένο έγκλημα δεν έχει πρόβλημα, θα βρει στρατό...»).

Πέραν αυτού, όμως, συχνά παρατηρείται, όπως μου αναφέρεται, μακρύτερη χρονικά παραμονή στο κατάστημα κράτησης και αποφεύγονται ενίοτε οι μεταγωγές των κρατουμένων του λευκού κολάρου. Τούτο βέβαια κατά βάση αποδίδεται στο γενικότερο προφίλ τους (ενίοτε και την επιρροή που ασκούν στους αρμοδίους), και κυρίως στην καταρτισμένη και στοχευμένη νομική τους εκπροσώπηση, βάσει της οποίας διατυπώνουν γενικώς πιο αιτιολογημένα αιτήματα που ευκολότερα γίνονται αποδεκτά ως τουλάχιστον αληθοφανή («... Ένα μεγάλο τους πρόσχημα, η ασφάλεια εντός του καταστήματος κράτησης...»).

Αντιθέτως, είναι τέτοιο το στερεότυπο της επικινδυνότητας και της φύλαξης των κρατουμένων του οργανωμένου εγκλήματος, οι οποίοι συχνά δεν έχουν τη δυνατότητα να το αντικρούσουν, ώστε διατάσσεται ο χωρισμός των μελών ομάδων του οργανωμένου εγκλήματος σε διαφορετικά καταστήματα κράτησης, στο πλαίσιο του διαχωρισμού των κρατουμένων, όπως τον επιβάλλει ο Σωφρονιστικός Κώδικας.

Ιβ. Τα κελιά VIP

Στους συμμετέχοντες τέθηκε ως ερώτημα η ύπαρξη ή μη των λεγόμενων «κελιών VIP» ως συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης επώνυμων-ισχυρών κρατουμένων κυρίως του λευκού κολάρου, όπως κατά καιρούς έχει κυκλοφορήσει σε δημοσιεύματα του Τύπου¹⁶ για το Κ.Κ. Κορυδαλλού. Οι συμμετέχοντες μίλησαν για «όρο φαντεζί», ο οποίος πόρρω απέχει από την πραγματικότητα. Πράγματι, όπως μου ανέφεραν, υπάρχουν κάποια κελιά που είναι μεγαλύτερα σε μέγεθος σε σχέση με τα υπόλοιπα, ίσως και πιο απομονωμένα, και στα οποία όντως κρατούνται για λόγους ασφαλείας κυρίως οι κρατούμενοι του λευκού κολάρου ή κάποια ισχυρά στελέχη του οργανωμένου εγκλήματος.

Πέραν του μεγέθους των κελιών αυτών, ωστόσο, οι συμμετέχοντες περιέγραψαν ένα καθεστώς ανοχής της διοίκησης ορισμένων σωφρονιστικών καταστημάτων στις πιέσεις ισχυρών κρατουμένων κυρίως του οργανωμένου εγκλήματος (ιδιαίτερα την περίοδο 2015-2019) για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησής τους, με δικά τους έξοδα. Την περίοδο εκείνη, πράγματι, δεν υπήρχε εκ μέρους της διοίκησης, λόγω μειωμένης κρατικής χρηματοδότησης, η οικονομική δυνατότητα βελτίωσης των κελιών, παρά τα αιτήματα των κρατουμένων. Για τον λόγο αυτόν, και προς επίτευξη της ισορροπίας της φυλακής, η τότε διοίκηση επέτρεψε την εισαγωγή αντικειμένων και υλικών (πλακάκια, γρανιτοπλακάκια, τηλεοράσεις, έπιπλα που δεν ανήκουν στο κατάστημα κράτησης, κλπ.) υπό τη μορφή άτυπων δωρεών προς το κατάστημα κράτησης από πρόσωπα ή επιχειρήσεις προσφιλείς προς τους αιτούντες κρατούμενους, που τελικά διοχετεύονταν ευθέως προς αυτούς. Η πρακτική αυτή επελέγη ως αντιστάθμισμα της υποχρηματοδότησης, όπως μου εξήγησαν οι συμμετέχοντες, και με αυτήν ουδείς συμφωνεί, αλλά αντιθέτως τη θεωρούν πολύ επικίνδυνη για την ισορροπία της φυλακής, αφού δημιουργούσε πράγματι μια συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης των ισχυρών κρατουμένων («...Δίνεις δικαιώματα

16. Φ. Δρακοντίδης, «Έχτισαν πισίνα και μπάμπεκιου στη φυλακή», (Αθήνα: εφ. *ΤΟ ΘΕΜΑ*, 2012), ανακτήθηκε στις 30/01/2022 από <https://www.protothema.gr/greece/article/212186/extisan-pisina-kai-mparmpekioy-sth-fylakh/>. Β. Γ. Λαμπρόπουλος, «Τα κελιά-σουίτες και οι “σπηλιές” της εξαθλίωσης στις φυλακές Κορυδαλλού. Τι ανακάλυψε σε έλεγχο στις φυλακές Κορυδαλλού η Γενική Γραμματέας Αντεγκληματικής Πολιτικής Σοφία Νικολάου. Οι πρωτοφανείς ανισότητες κι οι αλλαγές στο σωφρονιστικό σύστημα» (Αθήνα: εφ. *Το Βήμα*, 2020), ανακτήθηκε στις 19/05/2022 από <https://www.tovima.gr/2020/06/27/society/ta-kelia-souites-kai-oi-spilies-tis-eksathliosiss-stis-fylakes-korydalloy/>. Συντακτική Ομάδα STAR.gr, «Κορυδαλλός... All inclusive: Πισίνα και καζίνο για “προνομιούχους” κρατούμενους. Κωμικοτραγική η κατάσταση στις μεγαλύτερες φυλακές της χώρας», (Αθήνα, 2019), ανακτήθηκε στις 19/05/2022 από <https://www.star.gr/eidiseis/ellada/466055/korydallos-fylakes-me-pisina-kazino-kai-mparmpekioy>. Συντακτική Ομάδα NEWSIT.gr, «Ποιος δόρισε το εκσκαπτικό για την πισίνα του Κορυδαλλού» (Αθήνα, 2012) ανακτήθηκε στις 30/01/2022 από <https://www.newsit.gr/ellada/poios-dorise-to-ekskaptiko-gia-tin-pisina-toy-korydalloy/1833876/>.

σε ανθρώπους που ήρθαν να βγάλουν ποινή, και αυτό είναι λάθος!»).

Η πρακτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα οι κρατούμενοι, οι οποίοι ιδίως εξόδοις βελτίωσαν τα συγκεκριμένα κελιά, να δημιουργήσουν εύλογες προσδοκίες παραμονής σε αυτά ή εκμετάλλευσής τους, γεγονός που εξέθετε απέναντί τους τα μέλη του προσωπικού όταν πάσχιζαν να επιβάλουν την τάξη («...Ο κρατούμενος που έφτιαχνε το κελί δημιουργούσε την προσδοκία ότι θα έμενε σταθερά ο ίδιος, άλλως, όταν έφευγε, το παραχωρούσε, το νοίκιαζε ή το πούλαγε σε άλλους κρατούμενους της ομάδας. Αν έμπαινε κάποιος άλλος, τον εκβίαζαν και τον έδιωχναν. Δεν μπορούσε το προσωπικό να το ελέγξει αυτό, ώστε τελικά έδιναν απευθείας τα κελιά στον κρατούμενο που τους υποδεικνύονταν...», «...Εγώ πληρώνω εδώ μέσα...», «...Τι με διώχνεις μεταγωγή; Αφού εγώ το έφτιαξα...», «... Ό,τι ζητήσω θα μου το κάνουνε...»).

2. Παροχή ειδών πρώτης ανάγκης

Αναφορικά με την εισροή χρήματος στις φυλακές, από τον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 45§§1,2 του μέχρι πρότινος ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα¹⁷ και της υπ' αριθμόν 165195 οικ/ 2001 (ΦΕΚ Β 529/09.05.2001) Υπουργικής Απόφασης περί του ατομικού λογαριασμού κρατουμένων (το λεγόμενο «χρημάτι»),¹⁸ προκύπτει ότι επιτρέπεται η κατάθεση κατ' ανώτατο του ποσού των 900 ευρώ άτοκα μηνιαίως με μετρητά ή επιταγές στο λογιστήριο του καταστήματος κράτησης για λογαριασμό εκάστου κρατουμένου. Κατά το υπερβάλλον, επιτρέπεται η τήρηση χρημάτων από κρατούμενους έντοκα σε λογαριασμό Ταμιευτηρίου στην Τράπεζα της Ελλάδος, όπως μου εξηγούν οι συμμετέχοντες.

Κοινή άποψη των συμμετεχόντων ήταν ότι ο ίδιος ο Σωφρονιστικός Κώδικας (άρθρο 25), ο Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας των καταστημάτων κράτησης (ΥΑ 58819/2003)¹⁹ και η απόφαση 95/2003²⁰ (ΦΕΚ 453/Β/15.4.2003) εισάγουν μια συνθήκη διαφοροποιημένων συνθηκών διαβίωσης των κρατούμενων, η οποία κείται εκτός της σφαίρας ελέγχου του προσωπικού επιτρέποντας την παροχή ειδών πρώτης ανάγκης με δαπάνη του κρατουμένου και ανάλογα με την ως άνω περιγραφείσα οικονομική του δυνατότητα. Έτσι, φτάνουμε στο σημείο οι ισχυρότεροι κρατούμενοι (κυρίως του λευκού κολάρου), αφενός να απολαμβάνουν είδη πολυτελείας για έναν φυλακισμένο, αφετέρου, μέσω της εισροής των ειδών αυτών σε μεγάλες ποσότητες

17. Ν. 2776/1999 ΦΕΚ 291/Α/24-12-1999 (Παλιός Σωφρονιστικός Κώδικας).

18. Υπουργική Απόφαση 165195 οικ/2001 (ΦΕΚ Β 529/09.05.2001), περί του ατομικού λογαριασμού κρατουμένων.

19. Υπουργική απόφαση 58819 ΦΕΚ Β' 463/17.04.2003, «Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας Καταστημάτων Κράτησης Τύπου Α και Β».

20. Υπουργική Απόφαση 95/2003 (ΦΕΚ 453/Β/15.4.2003), περί προμήθειας τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης.

και του διαμοιρασμού τους σε λιγότερο ισχυρούς κρατούμενους, να δημιουργούν ελεγχόμενους και να προκύπτουν έτσι σχέσεις ανταλλαγής ειδών-υπηρεσιών (π.χ. παροχή ειδών πρώτης ανάγκης έναντι υπηρεσιών καθαριότητας ή επίτευξης ηρεμίας και ασφάλειας: «Εγώ σε βοηθάω κι εσύ δεν με πειράζεις»). Η δημιουργία ελεγχόμενων συναντάται και στους κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά εκεί δεν είναι απότοκο κάποιας παροχής ή διευκόλυνσης, αλλά μάλλον της λογικής του φόβου και της επιρροής («Το οργανωμένο έγκλημα δεν έχει ανάγκη να το κάνει. Έχει το όνομα και τη φήμη»).

3. Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Σύμφωνα με το άρθρο 27 του ν. 2776/1999 του μέχρι πρότινος ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα, ο κρατούμενος μπορούσε να ζητήσει να εξεταστεί από ιατρό της επιλογής του, σε συνεννόηση με τον ιατρό του καταστήματος. Επί χρόνιων παθήσεων, ο κρατούμενος δικαιούταν να ζητήσει να τον παρακολουθεί ο θεράπων ιατρός του, παρουσία του ιατρού του καταστήματος. Η δαπάνη για τον ιατρό επιλογής του κρατούμενου βάρυνε τον ίδιο. Στην περίπτωση αυτή, ο Σωφρονιστικός Κώδικας, όπως ίσχυε, ευνοούσε, κατά την αντίληψη των συμμετεχόντων στην έρευνα, μια συνθήκη διαφοροποιημένων συνθηκών διαβίωσης των κρατούμενων, η οποία βρισκόταν εκτός της σφαίρας ελέγχου του προσωπικού και έβαινε τελικώς, κατά κοινή ομολογία, υπέρ των ισχυρότερων οικονομικά κρατούμενων (κατά τεκμήριο, κρατούμενων λευκού κολάρου ή ισχυρών στελεχών του ΟΕ) έναντι των υπολοίπων.

4. Επισκεπτήρια («ελεύθερα») και άδειες

Η απουσία εγκληματικού στίγματος και η αντιμετώπιση των κρατούμενων του λευκού κολάρου ως απλών παραβατών του νόμου τούς καθιστά τόσο νομοθετικά (άρθρο 15 Σωφρονιστικού Κώδικα) όσο και πρακτικά ειδική κατηγορία κρατούμενων και τους επιφυλάσσει ένα καθεστώς «τοπικώς αποφυλακισθέντα», κατά την ορολογία του Goffman,²¹ (χωρίς διαχωριστικό μέσο ελεύθερο επισκεπτήριο και δυνατότητα χορήγησης διευρυμένων εκπαιδευτικών και λοιπών αδειών εξόδου) συγκριτικά με τα στελέχη-κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος («... Οι κρατούμενοι του λευκού κολάρου έχουν περισσότερα ελεύθερα [σ.σ. επισκεπτήρια], αφού επικρατεί η αντίληψη ότι ελλοχεύει ως προς αυτούς μικρότερος κίνδυνος εισαγωγής παράνομων ειδών, δεν χρίζουν τόσο περιοριστικής μεταχείρισης και θεωρούμε ότι δεν θα πάρουν κάτι

21. E. Goffman, *Άσπλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων* (Αθήνα: Ευρύαλος, 1994).

που δεν το δικαιούνται και εν συνεχεία δεν θα κάνουν κάτι για να διακινδυνεύσουν να χάσουν αυτή τη δυνατότητα που τους δίνουμε...»). Κατά περίπτωση δε, αν θεωρηθεί ευεργετικό για την ψυχосύνθεση του κρατουμένου αυτής της κατηγορίας, του χορηγούνται άτυπα περισσότερα επισκεπτήρια (ιδιαίτερα με τους συνηγόρους) σε σχέση με τους λοιπούς κρατουμένους ή και επισκεπτήρια μετά το πέρας του ωραρίου επισκέψεων (ιδιαίτερα με τους συνηγόρους τους). Βέβαια, όπως μου τονίστηκε από τους συμμετέχοντες, τέτοιες πρακτικές ή άτυπες παραχωρήσεις δίδονται κατά περίπτωση σε όποιον κρατούμενο το ζητά αιτιολογημένα και εφόσον αυτή η παραχώρηση είναι ικανή να συμβάλει στην ισορροπία του Καταστήματος Κράτησης.

Από την άλλη πλευρά, τη μεταχείριση των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος διαπνέει μια νοοτροπία διαχείρισης της επικινδυνότητας τους, όπως τουλάχιστον αυτή γίνεται αντιληπτή. Έτσι, μολονότι εκ του νόμου προβλέπονται οι ίδιες ανωτέρω περιγραφείσες δυνατότητες, πρακτικά την τύχη τέτοιων αιτημάτων συγκαθορίζει το Συμβούλιο της Φυλακής, που λειτουργεί κάπως σαν δικλείδα ασφαλείας.

Ειδικότερα δε αναφορικά με το ελεύθερο επισκεπτήριο, πληροφορούμαι ότι «εξαρτάται από τα διαπιστευτήρια της προηγούμενης κράτησης», ή «δίδεται ως αντιστάθμισμα για την παροχή εκ μέρους των κρατουμένων πληροφοριών», ή ακόμα «χρησιμοποιείται ως μέσο ειρήνευσης της καθημερινότητας της φυλακής».

Αναφορικά με τα αιτήματα χορήγησης αδειών των κρατουμένων του οργανωμένου εγκλήματος, αυτά ενίοτε απορρίπτονται κατά βάση εξαιτίας της ανασφάλειας και της δυσπιστίας που τείνει να επιδεικνύει το σωφρονιστικό σύστημα απέναντί τους, και πάλι σε μια λογική εξουδετέρωσης της κοινωνικής επικινδυνότητας που θεωρείται ότι φέρουν. Κατ' αποτέλεσμα, δυστυχώς αποκόπτεται σταδιακά κάθε επικοινωνία των κρατουμένων με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον εκτός φυλακής και εκμηδενίζονται οι προοπτικές υγιούς επανένταξης στην κοινωνική δομή μετά την αποφυλάκιση.

5. Εργασία εντός της φυλακής

Για την εργασία εντός φυλακής, την αρμοδιότητα ανάθεσης θέσεων ευθύνης έχει το Συμβούλιο Εργασίας της φυλακής, το οποίο εποπτεύει την εν γένει δραστηριότητα των κρατουμένων με κριτήρια ηλικίας, φύλου, γνωστικού αντικειμένου και πρότερης επαγγελματικής εμπειρίας (άρθρο 41 ΣΚ).

Περαιτέρω, μέχρι πρότινος οριζόταν εκ του νόμου το μέτρο του ευεργετικού υπολογισμού ημερών ποινής για κατάδικους ή υποδίκους σε τρεις ημέρες εκτιτάς ποινής για κάθε ημέρα εργασίας τους:

- α) σε αγροτική ή κτηνοτροφική μονάδα Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης ή Ειδικού Αγροτικού Καταστήματος Κράτησης Νέων,
- β) σε συνεργεία οικοδομικών και τεχνικών εργασιών, που συγκροτούνται εκτάκτως και για συγκεκριμένο έργο σε οποιοδήποτε Κατάστημα Κράτησης, ακόμη και διαφορετικό αυτού στο οποίο κρατούνται, ή σε άλλα δημόσια κτίρια, και
- γ) στο αρτοποιείο της προβλεπόμενης από το άρθρο 104 του από 28-30/9/1935 Ν.δ/τος «περί οργάνωσης σωφρονιστικού προσωπικού και διαχειρίσεως φυλακών» Κεντρικής Αποθήκης Υλικού Φυλακών.

Έτσι, στην περίπτωση των κρατούμενων του λευκού κολάρου, αν και οι ίδιοι δεν επιλέγουν τόσο συχνά την παροχή εργασίας, το μορφωτικό τους επίπεδο, η πρότερη επιχειρηματική δραστηριότητα και η εξειδίκευσή τους εξυπηρετεί την κατανόηση της γραφειοκρατικής δομής και οργάνωσης και των κωδίκων συμπεριφοράς της φυλακής. Οι κρατούμενοι αυτής της κατηγορίας ευκολότερα κερδίζουν την εμπιστοσύνη του προσωπικού, αξιολογούνται θετικά από τη διοίκηση ως περισσότερο χρήσιμοι και φερέγγυοι, και αξιοποιούνται προνομιακά βάσει των δυνατοτήτων τους και των αναγκών της φυλακής σε διοικητικές θέσεις εργασίας μεγάλης σπουδαιότητας και ευθύνης για την εύρυθμη λειτουργία του καταστήματος κράτησης (λογιστήριο, γραμματεία, ιατρείο, εποπτεία επισκεπτηρίων, κλπ.).

Το αυτό ωστόσο δεν ισχύει για τα στελέχη-κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος. Εκεί επικρατεί το στερεότυπο του περιθωριακού, αναξιόπιστου, πονηρού ή και επικίνδυνου εγκληματία, του αμόρφωτου χειρώνακτα που αξιοποιείται «προνομιακά» σε χειρωνακτικές εργασίες (επισκευές, φούρνος, αγροτικές εργασίες κλπ.), οι οποίες, όπως μου ανέφεραν οι συμμετέχοντες, έχουν πιο ευεργετικό για τον κρατούμενο υπολογισμό των ημερομισθίων από τις θέσεις ευθύνης. Επίσης, σπουδαίο ρόλο για την αξιοποίηση ενός κρατούμενου του ΟΕ και την απονομή σε αυτόν μιας σχετικά καλύτερης θέσης εργασίας (π.χ. αρχικαθαριστής αντί απλός καθαριστής) διαδραματίζει η επιρροή που ασκεί στους συγκρατούμενους του. Η θέση ευθύνης που τυχόν θα του αποδοθεί και ο ρόλος του στόχο θα έχουν πάντοτε την επίτευξη της καλύτερης δυνατής ισορροπίας και τον έλεγχο της κοινότητας της φυλακής.

Τέλος, ενίοτε παρατηρείται το φαινόμενο σε κρατούμενους του λευκού κολάρου αλλά και στα μεγαλοστελέχη του ΟΕ να πιστώνονται ημερομίσθια χωρίς να εργάζονται στην πραγματικότητα. Αυτή είναι μια συνειδητή επιλογή της Υπηρεσίας, όπως μου ανέφεραν οι συμμετέχοντες, προκειμένου να εξασφαλίσει πληροφορίες ή ακόμα και την ηρεμία και ισορροπία του καταστήματος κράτησης, αλλά και με τη σκέψη (τουλάχιστον αναφορικά με τους κρατούμενους του οργανωμένου εγκλήματος) ότι έτσι θα φύγουν γρηγορότερα και θα σταματήσουν να δημιουργούν προβλήματα στην Υπηρεσία.

6. Έλεγχοι στα κελιά των κρατουμένων

Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν γενικώς την άποψη ότι αναφορικά με τους κρατουμένους του λευκού κολάρου ελλοχεύει μικρότερος κίνδυνος κατοχής παράνομων ειδών, αφού δεν φαίνονται διατεθειμένοι να ρισκάρουν την επιβολή κυρώσεων εις βάρος τους. Για τον λόγο αυτόν, δεν θα γίνουν τόσο συχνά έλεγχοι στα κελιά τους, ή κι αν ακόμα γίνουν, δεν θα είναι εξονυχιστικοί. Εξάλλου, είναι διαφορετική η στόχευση του προσωπικού στον εντοπισμό μαχαιριών, όπλων και ναρκωτικών, είδη τα οποία θεωρείται απίθανο να βρεθούν στα κελιά των κρατουμένων του λευκού κολάρου («...υπάρχει γενικώς εμπιστοσύνη... Στο λευκό κολάρο ξέρουμε τι να περιμένουμε, δεν θα βρούμε κάτι... Δεν θα το ρισκάρουν να πιαστούν... κι αν ακόμα έχουν κάποιο παράνομο είδος –συνήθως κινητό τηλέφωνο– θα το δώσουν σε άλλους να το κρατήσουν και δεν θα το βρεις στο κελί τους...»).

Αντιθέτως, αναφορικά με τους κρατουμένους του οργανωμένου εγκλήματος, δεδομένης της άποψης του προσωπικού ότι έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε παράνομες πρακτικές και συμμετέχουν στην εισαγωγή και κατοχή παράνομων ειδών (ιδίως ναρκωτικών, όπλων, κινητών τηλεφώνων), στο πλαίσιο της συνέχισης της παράνομης δραστηριότητάς τους και των συναλλαγών τους, και προς αποτροπή αυτών, οι έλεγχοι είναι περισσότεροι, πιο συχνοί και βεβαίως εξονυχιστικοί, τακτικοί και έκτακτοι. Ωστόσο, όπως μου επισήμαναν οι συμμετέχοντες, συχνά το προσωπικό της φυλακής δύναται να καταφύγει στην επιλογή της αποφυγής του ελέγχου, διότι γνωρίζει με βεβαιότητα ότι θα βρει απαγορευμένα είδη. Ακόμα κι αν αυτά τα είδη κατασχεθούν και ο κρατούμενος τιμωρηθεί, τούτο δεν θα τον αποτρέψει από την εύρεση άλλων αντίστοιχων ειδών, αλλά ενδεχομένως ο έλεγχος να οδηγήσει στη στοχοποίηση του υπαλλήλου που τον διεξήγαγε και στη διατάραξη της ισορροπίας της καθημερινότητας της φυλακής. Έτσι, συχνά μοιάζει προτιμότερη η σύναψη άτυπων συμφωνιών μεταξύ υπαλλήλων και κρατουμένων του οργανωμένου εγκλήματος για τη διατήρηση π.χ. του κινητού τηλεφώνου εκ μέρους του κρατουμένου, με αντάλλαγμα την παροχή πληροφοριών ή τη συμβολή του κρατουμένου στην διαφύλαξη των ισορροπιών της πτέρυγας ή μεταξύ των ομοεθνών του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ-ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Όπως το έθεσε εύστοχα ο Νέλσον Μαντέλα: «Λένε ότι κανείς δεν γνωρίζει πραγματικά μια χώρα, αν δεν βρεθεί πρώτα μέσα στις φυλακές της. Μια χώρα πρέπει να κρίνεται με βάση τη μεταχείριση που επιφυλάσσει όχι στους πλέον ευυπόληπτους πολίτες της, αλλά στους πλέον ανυπόληπτους».²²

Στην ελληνική πραγματικότητα, παραδοσιακά, επικρατεί μια μονομερής θεώρηση της ποινικής μεταχείρισης του εγκληματία, που εστιάζει στην επιμέτρηση και επιβολή της ποινής, ανεξάρτητα από τις όποιες δυνατότητες έκτισης αυτής και χωρίς απαραίτητα να λαμβάνει υπόψιν ή να σκοπεί στην αξιοποίηση, στον σωφρονισμό και στην επανένταξη του εγκληματία.

Με αυτή τη λογική, το εγχώριο πεδίο επιστημονικής μελέτης των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, της επίτευξης ή μη ουσιαστικής ισότητας στην μεταχείριση τους και της θέσης των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος σε σχέση με τους εγκληματίες του λεγόμενου λευκού κολάρου εντός των ελληνικών φυλακών είναι εξαιρετικά περιορισμένο και προερχόμενο συχνά από δημοσιογραφικές αιτιάσεις και παρεμβάσεις επιστημονικών και ακαδημαϊκών φορέων.²³

Η δε μεταχείριση των κρατουμένων τυγχάνει επί του πρακτέου προϊόν εμπειρικής γνώσης, σταθμίσεων, αποφάσεων και της φιλοτιμίας ή αδιαφορίας των εκάστοτε προσώπων-φορέων αρμοδιοτήτων εντός του σωφρονιστικού συστήματος (διοίκηση, φυλακτικό-διοικητικό-επιστημονικό προσωπικό καταστημάτων κράτησης). Τα πρόσωπα αυτά, παρά την όποια θετική τους προαίρεση, ενίοτε αδυνατούν ευλόγως να αντιληφθούν τις κοινωνικές διαστάσεις των φαινομένων του λευκού κολάρου και του οργανωμένου εγκλήματος, και συνεπώς τις συνέπειες των συμπεριφορών και επιλογών τους. Έτσι, άγονται και φέρονται από κίνητρα περιστασιακής άμυνας σε υπαρκτούς κινδύνους και προκλήσεις της καθημερινότητας των φυλακών, και αρκούνται να επιδιώκουν την επίτευξη μιας κατά το δυνατόν εσωτερικής ισορροπίας του συστήματος της φυλακής.

Με την παρούσα έρευνα, πράγματι διαπιστώθηκε μια συνθήκη διαφοροποιημένης μεταχείρισης των δύο κατηγοριών κρατουμένων (λευκού κολάρου-οργανωμένου εγκλήματος) σε τομείς της καθημερινότητας της φυλακής, όπως αναλυτικά κατεδείχθη ανωτέρω. Η δικαιολογητική

22. N. Mandela, *Long walk to freedom* [Μακρύς δρόμος προς την ελευθερία] (Λονδίνο: Little Brown, 1994).

23. Α. Αθανασίου, «Ισχυροί κρατούμενοι και φύλακες... παρατηρητές» (Αθήνα: εφ. *ΤΑ ΝΕΑ*, 11/2000), ανακτήθηκε στις 16/08/2021 από <https://www.tanea.gr/2000/11/07/greece/isxyroi-kratoymenoi-kai-fylakes-paratirites/>. I. Μάνδρου, «Εγκληματίες υπεράνω πάσης υποψίας. Πώς κρίνονται οι επώνυμοι. Πόσο τυφλή είναι η ελληνική δικαιοσύνη για τους δράστες του λευκού περιλαιμίου» (Αθήνα: εφ. *Το Βήμα*, 11/2008), ανακτήθηκε στις 16/08/2021 από <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/egklimaties-yperanw-pasis-yropsias/>.

της βάση, ωστόσο, είναι πιο σύνθετη από αυτήν που κανείς μπορεί εκ πρώτης όψεως να υποθέσει, δηλαδή ότι τυγχάνει αποκλειστικά απότοκο κοινωνικών στερεοτύπων που ακολουθούν αντίστοιχα την οργανωμένη εγκληματικότητα και αυτήν του λευκού κολάρου, ή του προφίλ των εμπλεκόμενων, συνθήκη που εν μέρει αληθεύει, χωρίς όμως να εξαντλεί το θέμα, όπως προέκυψε από τα ανωτέρω.

Ειδικότερα, το προσωπικό του σωφρονιστικού καταστήματος-συμμετέχοντες στην εμπειρική έρευνα ανέδειξαν τη σημασία:

α) νομοθετικών διακρίσεων, ως προς τη σωφρονιστική μεταχείριση των κρατουμένων, που συναρτώνται στην πράξη με την οικονομική και κοινωνική κατάσταση τους, με την οποία οφείλει και το προσωπικό να συμβαδίσει κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του,

β) *de facto* διακρίσεων ως προς τη σωφρονιστική μεταχείριση των κρατουμένων, που απορρέουν από αξιολογήσεις του προσωπικού σχετικά με το προφίλ τους, τις δυσκολίες ένταξής τους στην κοινωνία της φυλακής ή συχνά την αδυναμία τους να κατανοήσουν και να διαχειριστούν τις προκλήσεις και τους κινδύνους που συναρτώνται με την καθημερινότητα και τους μηχανισμούς του καταστήματος κράτησης.

γ) *de facto* διακρίσεων με ανθρωπιστικό πρόσημο, στο πλαίσιο διαχωρισμού των κρατουμένων για λόγους προστασίας και ασφάλειας των κατά τεκμήριο ευάλωτων κρατουμένων του λευκού κολάρου, κατ' αντιδιαστολή με τη θέση και τις δυνατότητες των στελεχών του οργανωμένου εγκλήματος, όπως τουλάχιστον τις βιώνει εμπειρικά το προσωπικό της φυλακής.

δ) *de facto* διάκρισης μεταξύ των δύο κατηγοριών κρατουμένων ως απόρροιας ηθικών και κοινωνικών πανικών αναφορικά με την λειτουργία των φυλακών και τις συνθήκες κράτησης, ή και δικηγορικών, δημοσιογραφικών ή πολιτικών παρεμβάσεων, ή ακόμα και παρεμβάσεων ΜΚΟ αναφορικά με την μεταχείριση κρατουμένων και των δύο κατηγοριών σε ό,τι αφορά τις συνθήκες διαβίωσης τους εντός της φυλακής. Πάγιο αίτημα αυτών, αναφορικά με τους εμπλεκόμενους του οργανωμένου εγκλήματος, η αυστηροποίηση των συνθηκών κράτησης, ενώ για τους κρατουμένους του λευκού κολάρου «το κοινωνικό ενδιαφέρον» για τη βελτίωση της καθημερινότητάς τους.

Τέλος, τέθηκε το ζήτημα της διακριτικής μεταχείρισης και της διαφθοράς ως ιδιαίτερου μηχανισμού αυτορρύθμισης της κοινωνίας της φυλακής.²⁴ Το συμπέρασμα αυτό είναι ιδιαίτερος ενδιαφέρον, καθώς εδράζεται στη δομή και την εν γένει αποτελεσματικότητα του ελληνικού

24. OECD, *Government at glance* (Παρίσι, : OECD Publishing, 2017). A. J. Clements, & G. Kinman, «Job demands, organizational justice, and emotional exhaustion in prison officers», *Criminal Justice Studies*, 2021, 441-458, <https://doi.org/10.1080/1478601X.2021.1999114>.

σωφρονιστικού συστήματος. Από τους συμμετέχοντες στην έρευνα επισημάνθηκε η έλλειψη κρατικών πρωτοβουλιών και χρηματοδότησης της λειτουργίας των φυλακών, η αποσπασματική και εσφαλμένη διαχείριση του προβλήματος του υπερπληθυσμού,²⁵ η υποστελέχωση ή στελέχωση των φυλακών με όχι κατάλληλα εκπαιδευμένο, εργασιακά αδιάφορο ή εξουθενωμένο προσωπικό,²⁶ και τέλος οι ελλείψεις και απαρχαιωμένες δομές που ευνοούν την άμεση επαφή και τριβή του προσωπικού με τους κρατούμενους και δημιουργούν κενά ασφάλειας, φύλαξης, διοίκησης και καταστολής στην καθημερινότητα των φυλακών.²⁷ Οι συνθήκες αυτές είναι γεγονός πως υπερακοντίζουν τη λογική της αναμόρφωσης και της επανένταξης των καταδικασθέντων, και ταυτόχρονα υποδεικνύουν τη λογική των άτυπων «συμφωνιών, ανταλλαγών, υπηρεσιών» ως μοναδικό αντίβαρο και μέσο επίτευξης μιας de facto ισορροπίας του συστήματος της φυλακής, η διασφάλιση της οποίας βαραίνει κάθε φορά το προσωπικό, το οποίο εν τέλει θα επωμισθεί τις όποιες συνέπειες της εκάστοτε σωστής ή λανθασμένης επιλογής του.

Θετικές προοπτικές προς την κατεύθυνση της εξάλειψης ή του περιορισμού τέτοιου είδους διακρίσεων και του εξορθολογισμού των συνθηκών κράτησης στις επιμέρους εκφάνσεις της καθημερινότητας των καταστημάτων κράτησης όπως ανωτέρω περιγράφηκαν, δίνουν κατ' αρχάς κάποιες εκ των ρυθμίσεων-παρεμβάσεων του ήδη τροποποιηθέντος Σωφρονιστικού Κώδικα (δυνάμει του ν. ν.4985/2022). Συγκεκριμένα:

α) Αναφορικά με την κατοχή χρημάτων και την προμήθεια ειδών πρώτης ανάγκης:

Η σχετική ρύθμιση του άρθρου 41 του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα, συστηματικά εφαρμοζόμενη με την υπ' αριθμόν 165195 οικ/2001 (ΦΕΚ Β 529/09.05.2001) Υπουργική Απόφαση περί του ατομικού λογαριασμού κρατούμενων (το λεγόμενο «χρημάτιο»), διατηρεί την πρόβλεψη περί κατάθεσης κατ' ανώτατο του ποσού των 900 ευρώ άτοκα μηνιαίως με μετρητά ή επιταγές

25. A. Palma κ.ά., «Αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα του υπερπληθυσμού στις ελληνικές φυλακές», *The Art of Crime* 6, 2019, <https://theartofcrime.gr/a%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BC%CE%B5%CF%84%CF%89%CF%80%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%81/>, ανάκτηση 29/05/2022. N. Koulouris, W. Aloskofis, S. Vidali, D. Koros, S. Spyrea, *Alternatives to Prison in Europe: Greece* (Ρώμη: European Prison Observatory, 2015). N. Κουλούρης, «Υπερπληθυσμός των φυλακών: Η ανισοκατανομή ενός παλιρροϊκού φαινομένου», *The Art of Crime* 5, 2018, <https://theartofcrime.gr/υπερπληθυσμός-των-φυλακών-η-ανισοκατ/>, ανάκτηση 11/12/2022.

26. N. Κουλούρης, *Η κοινωνική (επαν)ένταξη της φυλακής* (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2009). Clements, A. J. & Kinman G., «Job demands, organizational justice, and emotional exhaustion in prison officers», ό. π.

27. A. Coyle, *Η διοίκηση των φυλακών Μια θεώρηση υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2012).

στο λογιστήριο του καταστήματος κράτησης για λογαριασμό εκάστου κρατουμένου. Κατά το υπερβάλλον, επιτρέπεται η τήρηση χρημάτων από κρατουμένους έντοκα σε λογαριασμό Ταμειυτηρίου στην Τράπεζα της Ελλάδος, όπως μου εξηγούν οι συμμετέχοντες.

Ωστόσο, τίθενται σημαντικοί περιορισμοί ως προς την αξιοποίησή του, ήτοι ορίζεται ρητά ότι το ποσό αυτό των 900 ευρώ δύναται να αξιοποιηθεί αποκλειστικά για αντιμετώπιση τρεχουσών αναγκών του κρατουμένου ή της οικογένειάς του, καταβολή χρηματικής ποινής εκ μετατροπής, καθώς και αποζημίωση του θύματος της αξιόποινης πράξης, χωρίς να μπορεί να κατασχεθεί, εκχωρηθεί, συμψηφισθεί ή εισπραχθεί κατ' άλλον τρόπο, εκτός αν πρόκειται για αποζημίωση λόγω καταστροφής ή ουσιώδους βλάβης με πρόθεση της περιουσίας του Σωφρονιστικού Καταστήματος, μετά από απόφαση του αρμόδιου δικαστικού λειτουργού.

Έτσι, επιχειρείται να περιοριστεί η κατά το παρελθόν ανεξέλεγκτη συναλλαγή και η ανάπτυξη σχέσεων υποταγής μεταξύ ισχυρών-μη ισχυρών, εύρωστων-λιγότερο εύρωστων οικονομικά κρατουμένων επί τη βάση οικονομικών ανταλλαγμάτων ή παροχής ειδών, αφού περαιτέρω εισάγεται ρητή πλέον απαγόρευση της διάθεσης οποιουδήποτε ποσού υπέρ τρίτου κρατουμένου, εκτός αν είναι γονέας, τέκνο, σύζυγος ή αδελφός του διαθέτη-κρατουμένου.

Περαιτέρω, αναφορικά με την προμήθεια τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης το τροποποιημένο πλέον άρθρο 32 του Σωφρονιστικού Κώδικα οριοθετεί την προμήθεια και εισροή αγαθών εντός του καταστήματος κράτησης υπό αυστηρές προϋποθέσεις (προμήθεια με δαπάνη του κρατουμένου πρόσθετων τροφίμων ή αγαθών μόνο από τα διαθέσιμα στο κυλικείο, παρασκευή φαγητού στο χώρο του καταστήματος από τον ίδιο τον κρατούμενο μόνο για λόγους υγείας με απόφαση του διευθυντή και ύστερα από σύμφωνη γνώμη του ιατρού του καταστήματος, απαγόρευση παράδοσης ειδών διατροφής σε κρατουμένους κατά το επισκεπτήριο, οριοθέτηση επιτρεπόμενων προς πώληση στα κυλικεία ειδών με ταυτόχρονο καθορισμό και του τρόπου διάθεσης του ποσοστού κέρδους που περιέρχεται στο Ταμείο Κέρδους Σιγαρέτων και το οποίο εφεξής θα χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων και την ενίσχυση των απόρων), ενώ ταυτόχρονα προβλέπει τη στελέχωση των καταστημάτων κράτησης με επαγγελματίες μάγειρες υπεύθυνους για την παρασκευή και διανομή γευμάτων στους κρατουμένους. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιχειρείται έτι περαιτέρω να περιορισθεί, αν όχι να εξαλειφθεί, κάθε συναλλακτική σχέση μεταξύ των κρατουμένων που δύναται να ευνοήσει συνθήκες διάκρισης, ενώ ταυτόχρονα σκοπείται η εν συνόλω εξίσωση και αναβάθμιση των συνθηκών κράτησης όλων των μελών της κοινωνίας της φυλακής.

β) Αναφορικά με την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κρατουμένων:

Μετά την τροποποίηση που επέφερε στον Σωφρονιστικό Κώδικα και στο άρθρο 27 αυτού ο ν.4589/2022,²⁸ μολονότι διατηρήθηκε η ως άνω πρόβλεψη περί εξέτασης από ιδιώτη ιατρό με δαπάνη του κρατουμένου, τέθηκαν περαιτέρω εξισοροπητικά:

- 1) η πρόβλεψη της εξέτασης των κρατουμένων ανά εξάμηνο ή οποτεδήποτε κριθεί αναγκαίο ή το ζητήσουν από τον ιατρό του καταστήματος ή της επιλογής τους,
- 2) η κάλυψη των αναγκών σε εικοσιτετράωρη βάση με επισκέψεις εξωτερικών ιατρών και νοσηλευτών, που καλούνται από τον διευθυντή του καταστήματος και αμείβονται κατ' επίσκεψη από αυτόν, αν σε συγκεκριμένο κατάστημα δεν υπηρετεί μόνιμο υγειονομικό προσωπικό,
- 3) σε περίπτωση κατά την οποία δεν εξευρίσκεται ιατρός κατά τις προηγούμενες διατάξεις, ο αρμόδιος δικαστικός λειτουργός, ύστερα από πρόταση του διευθυντή του καταστήματος, καλεί τον κατάλληλο κατά ειδικότητα ιατρό από πίνακα επισκεπτών ιατρών και νοσοκόμων κατά ειδικότητες.

Οι προβλέψεις αυτές, μολονότι προς την σωστή κατεύθυνση της κατά το δυνατόν διασφάλισης της υγείας των κρατουμένων και της εξίσωσης των συνθηκών περίθαλψης ενός εκάστου εξ αυτών, παραμένουν προς στιγμινή κόλουρες, αφού δεν συνοδεύονται από κρατικές διορθωτικές παρεμβάσεις για την ενίσχυση των υποστελεχομένων ιατρικών υπηρεσιών στα καταστήματα κράτησης και την παροχή κρατικών κονδυλίων υγείας και περίθαλψης στα καταστήματα κράτησης, αναπαράγοντας και κατ' ουσίαν μη αποκλείοντας εξ αυτού του λόγου την εκ του νόμου επιτρεπτή διάκριση αναφορικά με την πρόσβαση στην περίθαλψη με κριτήριο την οικονομική δυνατότητα των κρατουμένων.

γ) Αναφορικά με την εργασία εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων:

Όπως επισημάνθηκε από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, το γεγονός ότι με απόφαση του Συμβουλίου Εργασίας καθορίζεται η κατανομή των θέσεων εργασίας σε κρατουμένους και οι όροι υπό τις οποίες παρέχεται η εργασία αυτή καταλείπει ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας των εντεταλμένων οργάνων ως προς την επιλογή των εργαζόμενων-κρατουμένων και

28. Ν. 4589/2022 ΦΕΚ 203/Α/27-10-2022.

τον καθορισμό των όρων εργασίας τους, ώστε παραδοσιακά να βρίσκουν έδαφος και να ευδοκιμούν η διαφθορά και οι διακρίσεις, οι οποίες άλλοτε εξυπηρετούν την άτυπη ισορροπία της κοινωνίας των κρατουμένων και την εν γένει λειτουργία της φυλακής, και άλλοτε διαφορετικές σκοπιμότητες.

Πέραν αυτού, η εργασία εντός της φυλακής δεν εξυπηρετεί πάντοτε τον σκοπό της, ως μέσου σωφρονισμού και κοινωνικής επανένταξης, αλλά λόγω του τρόπου ευεργετικού συνυπολογισμού των ημερομισθίων στον χρόνο έκτισης της εκάστοτε επιβληθείσας ποινής, αποτελούσε παραδοσιακά, όπως χαρακτηριστικά μου ανέφεραν και οι συμμετέχοντες στην έρευνα, «καθαρτήριο ποινής».

Τις συνθήκες αυτές σκοπεί να περιορίσει, αν όχι να εξαλείψει, ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας, αλλά και ταυτόχρονα, τουλάχιστον θεωρητικά, να ενθαρρύνει, διαπιστώσει και διασφαλίσει την αληθή μεταστροφή χαρακτήρα ενός κρατουμένου και την αυθεντική επιθυμία του να εργαστεί ή να συμμετάσχει σε προγράμματα εκπαίδευσης, επιμόρφωσης και απεξάρτησης, και όχι να χρησιμοποιήσει τη νομοθετική αυτή δυνατότητα προσηματικά και μόνο για λόγους ταχύτερης αποφυλάκισης.

Έτσι, πλέον καθορίζεται ενιαίο μέτρο ευεργετικού υπολογισμού ημερών ποινής καταδίκων και υποδίκων για εργασία ή απασχόληση σε προγράμματα ή σπουδές, ως ακολούθως:

α) Κάθε ημέρα απασχόλησης υπολογίζεται ως δύο (2) επιπλέον ημέρες εκτιόμενης ποινής στην περίπτωση πάσης φύσεως εργασίας, κύριας ή βοηθητικής, η οποία εκτελείται σε Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα ή Αγροτικό Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων ή στην Κεντρική Αποθήκη Υλικού Φυλακών ή στο Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα Θηβών.

β) Κατά τα λοιπά, κάθε ημέρα απασχόλησης σε πάσης φύσεως εργασία, κύρια ή βοηθητική, εκτελούμενη σε οποιοδήποτε σωφρονιστικό κατάστημα, ή συμμετοχή σε οποιοδήποτε προσφερόμενο εκπαιδευτικό, συμβουλευτικό ή θεραπευτικό πρόγραμμα υπολογίζεται σε μία (1) επιπλέον ημέρα εκτιόμενης ποινής.

Η διάταξη αυτή, μολονότι θετικά διακείμενη προς τον αληθή σκοπό του σωφρονισμού και της αξιοποίησης ενός κρατουμένου πέρα από άλλες σκοπιμότητες, στην πράξη δεν επιτυγχάνει να διασφαλίσει την εξάλειψη, άλλως τον περιορισμό των συνθηκών διάκρισης ή και διαφθοράς που δυστυχώς ενδημούν, λόγω και του περιορισμένου αριθμού διαθέσιμων θέσεων εργασίας, κατά την επιλογή των εργαζομένων, εκπαιδευομένων, θεραπευομένων, κατά τα ανωτέρω αναφερόμενα, αφού εξακολουθεί να καταλείπει ιδιαίτερα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας των αρμόδιων για την επιλογή και αξιολόγηση των κρατουμένων οργάνων της φυλακής, διατηρώντας και τα εκ του νόμου τεθέντα κριτήρια επιλογής ιδιαίτερα ρευστά. Ευκταία στο μέλλον

είναι η περαιτέρω βελτίωση και εξειδίκευση των σχετικών διατάξεων.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονισθεί λοιπόν ότι παρά τις όποιες επιστημονικές συζητήσεις, προτάσεις και προσπάθειες εκσυγχρονισμού του εγχώριου ποινικού και σωφρονιστικού νομοθετικού πλαισίου, η ίση μεταχείριση των κρατουμένων ως θεμέλιο της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής παραμένει ζητούμενο, η αναγκαιότητα επίλυσης του οποίου τυγχάνει αναπόδραστη.

Προαπαιτούμενα για την εξυπηρέτηση της στόχευσης αυτής αποτελούν σίγουρα αφενός μεν η κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε εγκληματικής κατηγορίας και η εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τους μηχανισμούς διαχείρισης και αξιοποίησης των εκπροσώπων κάθε κατηγορίας, με γνώμονα και τους ευρύτερους κοινωνικούς συσχετισμούς και δυνάμεις που αλληλεπιδρούν και ισορροπούν εντός της φυλακής επηρεάζοντας τη μεταχείριση των κρατουμένων,²⁹ αφετέρου δε η πιστή εφαρμογή των διατάξεων αυτών, και η συνοδή κρατική πρωτοβουλία και χρηματοδότηση της αναβάθμισης των υποδομών και στελέχωσης των καταστημάτων κράτησης, ώστε να επιτευχθεί στην πράξη ο επιδιωκόμενος σκοπός του νομοθέτη.

Ευκαίιο είναι, συνεπώς, η παρούσα έρευνα να προβληματίσει γόνιμα τους αρμόδιους φορείς, ώστε οι διαπιστώσεις αυτές να μην παραμείνουν αποφλοιωμένες και κόλουμες, αλλά να αποτελέσουν αφορμή περαιτέρω διορθωτικών παρεμβάσεων τόσο σε επίπεδο νομοθετικό (απάλειψη αναφορών που έμμεσα εισάγουν ή έστω ευνοούν συνθήκες διαφοροποιημένης μεταχείρισης λόγω της φύσης του αδικήματος και της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης του εγκληματία, συστηματοποίηση σωφρονιστικών εργαλείων όπως η εκπαίδευση και παροχή εργασίας εντός της φυλακής με ευεργετικό υπολογισμό των ημερομισθίων εκ μέρους των κρατουμένων, περαιτέρω βελτίωση και εξειδίκευση των σχετικών διατάξεων της σωφρονιστικής νομοθεσίας) όσο και σε επίπεδο κρατικής πολιτικής στα ζητήματα της κτιριακής υποδομής, του υπερπληθυσμού και της υποστελέχωσης της ελληνικής φυλακής, και περαιτέρω της εκπαίδευσης, διαρκούς επιμόρφωσης και εξειδίκευσης του σωφρονιστικού προσωπικού, προκειμένου να επιτευχθεί το ζητούμενο της ουσιαστικής ισότητας, αξιοποίησης και δημιουργίας των απαιτούμενων προϋποθέσεων για την επανένταξη των κρατουμένων.

29. Α. Αθανασίου, «Ισχυροί κρατούμενοι και φύλακες... παρατηρητές», ό. π.